

Índex

Presentació	7	Pallars Sobirà	139
Pròleg	9	Alins (Vall Ferrera)	141
Introducció	17	Alós d'Isil (Vall d'Àneu)	155
Alta Ribagorça	47	Espot	163
Barruera (Vall de Boí)	49	La Guingueta d'Àneu	167
Boí (Vall de Boí)	59	Isil (Alt Àneu)	171
Casós (Vall de Barravés)	65	València d'Àneu (Alt Àneu) ..	199
Durro (Vall de Boí)	71	Llocs on s'havien baixat falles	
Erill la Vall (Vall de Boí)	79	(Pallars Sobirà)	205
Gotarta (el Pont de Suert) ...	85	Sorpe (Alt Àneu)	206
Llesp (el Pont de Suert)	93	Tírvia (Coma de Burg)	207
El Pont de Suert	99	Bibliografia	208
Senet (Vall de Barravés)	109	Annex	211
Taüll (Vall de Boí)	115		
Vilaller (Vall de Barravés)	123		
Llocs on s'havien baixat falles			
(Alta Ribagorça)	129		
Artiga (Vall de Barravés) ...	130		
Cóll (Vall de Boí)	132		
Igüerri (el Pont de Suert) ..	135		

Presentació

LES FALLES, UN DELS PRINCIPALS VALORS DEL PATRIMONI IMMATERIAL DEL PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU

El Parc Natural de l'Alt Pirineu es va declarar l'1 d'agost de 2003 entre les comarques del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell, amb una superfície de gairebé 70.000 ha, formant el que és actualment l'espai natural de protecció especial de major extensió de Catalunya. A banda de conservar els valors naturals excepcionals, el parc també es va crear amb l'objectiu de preservar el patrimoni cultural del seu àmbit territorial.

Entre aquest patrimoni cultural, cal destacar els valors del patrimoni immaterial, que són els que solen configurar de manera més clara els vincles identitaris, simbòlics i de pertinença que conformen l'arrelament d'una població local amb el seu espai natural protegit. En el passat sovint aquests valors s'han ignorat i s'han prioritzat els aspectes més tangibles i científicotècnics del patrimoni natural pel que fa a la gestió i planificació dels espais protegits. Passant fins i tot en casos en els quals els valors del patrimoni immaterial van ser importants o decisius per a la designació dels espais protegits.

Per corregir aquest aspecte, que estava succeint a tot el món, durant el Congrés Mundial de Parcs del 2003 a Durban (Sud-àfrica) per la UICN, es va posar de manifest la necessitat del reconeixement dels valors immaterials, espirituals i culturals vinculats als espais naturals protegits, i la necessitat d'incorporar-los en la seva planificació, gestió i promoció. Des d'aleshores, aquests valors s'han anat consolidant gradualment fins a incorporar-se en diversos programes d'actuació i estratègies de la UICN, del Conveni de Diversitat Biològica i de la mateixa Federació Europarc, que agrupa els diferents parcs naturals d'Europa.

Amb aquest propòsit, des dels òrgans gestor i rector Parc Natural de l'Alt Pirineu s'ha procurat integrar els valors propis del patrimoni immaterial en la planificació i tots els aspectes de gestió d'aquest espai natural, per tal d'augmentar les oportunitats i el suport social en la conservació del patrimoni integral que protegeixen i millorar-ne, així, l'efectivitat.

Entre aquest patrimoni immaterial, a més a més dels aplecs populars a les ermites del parc i les fires ramaderes, la tradició de la baixada de falles pel solstici d'estiu n'és un dels principals referents. Entre aquestes s'inclouen, dins de l'àmbit del parc, les dels

pobles d'Isil, Alins, Alós d'Isil i València d'Àneu, així com aquelles que han desaparegut i que algun dia es vulguin recuperar, com les de Tírvia, entre altres.

És per aquest motiu que des de fa uns anys, des del Parc Natural de l'Alt Pirineu, es duen a terme diverses accions per posar en valor i contribuir a la conservació d'aquest patrimoni, entre les quals hi ha l'ordre d'ajuts per espais naturals protegits que es convoquen de manera anual o bianual des de la Generalitat de Catalunya. En aquests es preveu la possibilitat de donar ajuts a entitats, ens locals o particulars que ho sol·licitin per realitzar accions de promoció i divulgació del patrimoni immaterial dels Parcs Naturals de Catalunya, com les falles.

En aquest sentit el Centre d'Estudis Ribagorçans ha estat beneficiari de la convocatòria 2014-2015 d'un d'aquests ajuts econòmics per tal de recopilar la informació, redactar, maquetar i publicar el llibre que ara mateix teniu a les vostres mans, amb l'objectiu de posar en valor i donar a conèixer la tradició de les falles a les comarques del Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, les comarques on aquest costum es manté amb més força i de les quals una gran part es realitzen a l'àmbit del Parc Natural de l'Alt Pirineu, així com al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici.

Els autors del llibre han esmerçat un gran esforç de documentació bibliogràfica i realització d'entrevistes per descriure els diferents indrets on transcorre tot el procés de les falles, així com una detallada descripció de les diferents tipologies de falles existents i el seu simbolisme, fruit d'una relació de respecte i integració amb el seu entorn natural i geogràfic més immediat.

Us convidem a gaudir de la lectura d'aquest llibre i conèixer millor aquesta riquesa cultural i tradicional que tenim la sort de posseir en el nostre territori, reconeguda recentment com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per part de la UNESCO. Sigui doncs aquest treball un pas més per assegurar la seva conservació i divulgació per a les generacions futures!

Marc GARRIGA LUJAN
Director del Parc Natural de l'Alt Pirineu
Departament de Territori i Sostenibilitat
Generalitat de Catalunya

Pròleg

ALBERT ROCA

El solstici d'estiu (...) és el gran moment del curs solar en què, després d'ascendir dia a dia pel cel, el llumener s'atura i a partir d'aleshores torna sobre les seves passes pel camí celeste. L'home primitiu no podia deixar de considerar amb ansietat aquest moment (...) quan encara no havia après a adonar-se de la seva impotència davant els immensos canvis cíclics de la naturalesa, va poder somiar d'ajudar el sol en el seu aparent decaïment, somiar que podria sostenir-lo en les seves passes defallents i tornar a encendre la flama esmorteïda del llum rogent en les seves mans febles.

Sir James George Frazer,
La branca daurada

C om llegireu unes pàgines més endavant, aquest llibre és fruit de més de cinc anys de feina, sostinguda per una passió indissimulada pel seu objecte central, les falles pirinenques —aquestos focs de Sant Joan en moviment—, i per la societat que les acull. En les pàgines que segueixen, els que coneixeu les falles us sentireu reconfortats per l'amor al detall que no vol oblidar ningú, ni tan sols després de fer una inevitable selecció. Els que no les coneixíeu us veureu inundats per la realitat, tan diversa fins i tot en parlant d'un sol tret cultural —i d'un de tan localitzat com aquest—, que il·lustra la impossibilitat de capturar la cultura, ni en enciclopèdies ni en inventaris.

Però les variacions perceptibles no arriben a esborrar la singularitat que uneix els fallaires d'una vall a una altra, d'una vessant a la següent. Les falles són perquè són d'algú i no es poden entendre sense les persones. Em refereixo al conjunt de poblacions que conformen una mena d'àrea cultural que, a falta d'una delimitació més afinada, podríem definir de moment com el sector occidental del Pirineu que parla en català, excloent així la Vall d'Aran —de vella soca occitana i, potser sobretot, d'ecologia política que mira cap al nord—, limitant per orient amb l'Alt Urgell, i incloent la Ribagorça aragonesa (sector septentrional de la Franja).

La passió al·ludida és un sentiment proper, “des de dins”: els autors són gent de la terra, del Pallars i de la Ribagorça. Direu que això és ben esperable, si no la regla, en aquest tipus d'obra que uns dirien costumista i altres etnogràfica. I tindreu raó, però permeteu-me una reflexió al respecte abans d'atacar l'encàrrec que se m'ha fet: oferir una guia sobre el significat de les falles. És a dir, se m'ha demanat que m'esplai sobre el perquè, però no ho puc fer sense parlar del qui, tal com estipula la famosa seqüència d'interrogació canònica de periodistes i detectius: què, qui, on, quan...

L'actitud dels autors és gairebé oposada a la que Claude Lévi-Strauss suposava a l'antropòleg: aquella incomoditat, aquella insatisfacció amb la societat pròpia que l'impel·lia a mirar cap enfora. Algú pot argumentar amb el vell mestre que aquesta distància

és condició necessària perquè l'antropòleg no quedi confinat a l'estatus d'*amateur* o de patriota i pugui intentar constituir-se com a científic! És clar que els nêts díscols i post-moderns de l'etnòleg francès poden respondre que la ventrilòquia que implica aquest científisme traeix la seva mateixa voluntat explicativa i que una aproximació honesta a qualsevol fet cultural exigeix incloure la veu i la voluntat dels estudiats. Tenint en compte que puc donar fe que els nostres autors aborígens i apassionats mostren a la vegada una genuïna inquietud etnogràfica i experimenten una preocupació constant pel rigor en la col·lecció de dades —rigor que hauria de facilitar l'exegesi científica, per part d'uns altres investigadors—, ¿podria ser que haguessin concentrat en un "bàndol únic" les contraparts de la dialògica que cerquen els epistemòlegs de la postmodernitat? ¿Pot ser que aquest sigui l'inesperat llegat del folklorisme madur, repescat pels seus hereus, ara convenientment formats per l'acadèmia i, al mateix temps, ja no estranys a casa seva, en aquests nous temps en els quals s'esvaeixen les barreres antany establertes per la vida urbana i l'educació?

Per veure de respondre, no em queda més remei que reprendre l'encàrrec: per què el foc i les falles? Per què les falles es donen en aquesta regió? Per què durant el solstici? Per què s'han mantingut fins als nostres dies? Potser són molts perquè... En tot cas, i per començar, si volem donar raó de llur especificitat, s'imposa la necessitat d'entendre les falles en marcs de comprensió més amplis. En aquestes línies no puc ni tan sols esbossar una argumentació panoràmica, però sí que puc obrir algunes sendes de comprensió, tot fent una passejada per la "selva dels símbols" pirinenca.

Primer, caldria explorar si podem "ancorar" la nostra explicació en algun consens sobre els condicionants del seu origen. Per desgràcia, aquesta prudència metodològica no ens pot dur gaire lluny en l'estat actual de coneixements. Sens dubte hi ha un condicionant ecològic actuant: tant la freqüència de l'ús del foc com la celebració dels solsticis són més pròpies dels climes temperats o freds que dels càlids. En els tròpics, el ritme del cicle vegetatiu depèn molt més del règim de pluges i no reconeix la nostra divisió estacional. Ara bé, és evident que aquest criteri no ens permet afinar gaire: la lògica ecològica —i econòmica— de la tria del solstici resulta patent, però no tant l'associació amb el foc i la forma que hi pren; no n'hi ha prou amb repetir que representa el sol. Restringint momentàniament la nostra mirada comparativa al nostre entorn cultural immediat, comprovem que la celebració del solstici, assentada per la seva cristianització en la nit de Sant Joan* i acompanyada per focs rituals, és comuna arreu de la Península; i també esdevé clar que no es pot establir un gradient de tipus "més fred / més festa / més foc", vist que la tradició es mostra més exuberant en l'arc de Llevant, una de les regions més caloroses, gairebé subtropical a l'alçada d'Alacant. No resulta evident, doncs, com el criteri ecològic podria explicar per si mateix la diferència entre les falles d'una part del Pirineu, el preciosisme piròman valencià o les mil formes que adopten les fogueres des de Galícia a Andalusia.

*. La raó del desfasament d'uns dos dies entre la nit del solstici astronòmic i la de Sant Joan continua essent discutida, tot que un motiu clau ha de ser sens dubte la seva articulació amb el calendari litúrgic, que feia anar intervals tradicionals amb ancoratges que no sempre és fàcil harmonitzar i menys amb les successives reformes del calendari. Un d'aquests intervals el constitueixen els sis mesos que suposadament separaven el naixement de sant Joan del de Jesucrist (la pregunta s'adreça llavors al desfasament del Nadal). En tot cas, la vinculació amb el solstici sembla certa.

Descartat el referent materialista més apte per generar consens entre els observadors —el medi natural—, i abans encara d'endinsar-nos en la jungla simbòlica, s'imposa la consideració del que podríem anomenar la “pista genealògica”, una aproximació favorita de l'erudició costumista, des de Max Muller a Menéndez Pelayo o Gómez Tabanera, de Frazer a Amades. Aquí el rastre s'ha remuntat sovint a una presumpta matriu indoeuropea, quan la incineració funerària vinculava el foc de la llar, del clan, de Vesta, amb l'entrada del mort en el món dels ancestres, allà on s'arrelava el grup, on trobava la seva raó de ser (la inhumació del cadàver tindria un origen meridional, potser egipci, africà, consolidat a través del cristianisme). Qui s'inclini per aquesta senda, no deixarà d'ensopegar-se-la —o això creurà— als llocs més insospitats, quan el camí semblava perdut. Per exemple: els neofolkloristes Cooper i Sullivan ens recorden que, als anys vint, la nit de Sant Joan (*Midsummer*), la Federació de Societats de la Vella Cornwall (terra celta per excel·lència) va revifar el que contemplaven com una tradició antiquíssima promovent l'encesa d'una cadena de fogueres que s'estenia, de pujol en pujol, fins a Devon; i com recalcant el paral·lelisme amb les falles, apuntem que un dels referents principal en els focs d'aquesta nit era a St. Agnes Beacon, és a dir, Far de Santa Agnès; i no era l'únic amb aquesta denominació... Ens trobem davant del fantasma del que havien estat unes autèntiques falles britàniques, vestigi a la seva vegada d'unes oblidades falles indoeuropees? Explicarien aquests focs perduts les recalitrants falles pirinenques? Francament, no ho crec.

De banda de la poesia, de la intenció política o fins i tot del racisme que es vulgui insuflar en aquesta presumpta confirmació costumista de la base del *ius sanguinis*, el cert és que el genealogisme, en si mateix, és una via poc historicista i molt ideològica, que cal tractar amb pinces i, sobretot, assentar sobre seqüències conegudes de transmissió. Per exemple: els focs del Cap d'Any celta a la Gran Bretanya (el Samhain, transmutat en Halloween), primer tendiren a fixar-se la nit del 31 d'octubre —absorbits pel cristianisme— per després “mudar-se” massivament (i juntament amb la majoria dels focs d'estiu) al 5 de novembre, curiosa celebració del fracàs del “complot de la pólvora” del Guy Fawkes. Aquesta migració es féu sens dubte a favor del creixement d'un nou nacionalisme britànic assentat sobre el terratrèmol del puritanisme democratitzador i la posterior llibertat de cultes; en el procés, tan lligat al “desencantament del món” weberià, els focs es dessacralitzaren i adoptaren un altre significat, novament simbòlic i interpretable. Poc podríem entendre l'alegria per les bombes revolucionàries del film *V de vendetta*, sense tenir en compte aquest complex trajecte històric, tan poc o tan limitadament genealògic.

Tornem als Pirineus: per què l'estirp del foc indoeuropeu es crema amb torxes de bedoll a la Vall de Boí i amb ninots a prop de les albuferes mediterrànies? Quina part de “paternitat” tenen els celtes, els ibers, els “moros”, els visigots, els bascos...? Sense dubte encara ens falta informació per reconstruir un trajecte històric comparable als dels focs britànics. Pensem que, tal com ens recorden els autors d'aquest llibre, el registre documental de les falles, amb un cert detall, amb prou feines retrocedeix fins a començament del segle xx, tot i que es puguin detectar indicis molt anteriors. Però sí tenim pistes interessants: sens dubte, la persistència hegemònica del catolicisme té un paper fonamental en el manteniment dels focs del solstici en la Península, arrelament generalitzat que, al seu torn, possibilita la resignificació local o regional d'aquests focs. Això permet que el factor polític de les falles no sigui “nacional” (ni català ni espanyol),

sinó referit a la societat immediata, a una comunitat ecosocial que ha hagut d'adaptar-se conjuntament a la sort canviant del Pirineu.

Així doncs, tal com he anunciat, ens separem temporalment dels “fets” —confiant en els resultats de recerques venidores per tornar-hi— i ens apropem als “significats”, en tant que contingut o substància dels “significants” (formes), tal com estudia la semiòtica. I ho fem sabent que, en aquest camp, els consensos són encara més movedissos.

D'acord amb la meva preocupació inicial pel “qui”, proposo optar per seguir la pista sociològica —o sociolingüística en el sentit d'un Charles Sanders Peirce, sense abandonar del tot els “fets”—, abans de la més purament lingüística, hom diria “gramatical” remetent a Ferdinand de Saussure o al mateix Claude Lévi-Strauss. Hom podria començar per indagar sobre les “funcions”, és a dir, les relacions entre els elements que participen en les falles, i no merament les seves “utilitats”, com sovint s'entén de manera reductora el funcionalisme. El problema és que, com en tants rituals, la hipotètica funció “pràctica” original ja no és vigent i, si ha existit, el seu reconeixement no resulta en absolut intuïtiu. Hi tornarem, però primer ens fixarem en altres funcions (en tant que relacions) que sí són detectables i que entren dins de la concepció mateixa del ritual, un comportament pautat amb un fort contingut simbòlic, les anomenades “funcions simbòliques”. Aquesta mirada ens porta directament al concepte de significat i al dilema de la polisèmia, és a dir, a la pista gramatical. No pretenc jugar amb el lector, sinó simplement mostrar la profunda imbricació del que sovint prenem com plans o realitats separades. Els autors suggereixen una línia d'harmonització d'aquestes perspectives (lingüística i sociològica, semiòtica i funcionalista) i d'esclariment dels usos i de les mirades. Per comentar-la, proposo projectar-la sobre una senzilla tipologia simbólico-funcional del foc, el factor variable del ritual que es resisteix a ser explicat.

Sense esgotar les possibilitats, podem distingir tres grans funcions-utilitats del foc: il·luminar, escalfar (de vegades fins a coure) i consumir (o destruir). Els camps simbòlics aparellats a aquestes funcions “pràctiques” serien respectivament: la guia, la protecció i la renovació (reproducció). És a dir, una mena de *set* de suport igni per a l'adequat compliment del cicle vital, comparable a la manera com el sol garanteix i regula el cicle agrari.

Cadascun d'aquests camps es poden expressar o materialitzar de maneres diverses i diversament ritualitzades que, al seu torn, connecten amb altres àrees simbòliques. Per exemple, el camp-funció de guia pot referir-se als vius, associant les falles a altres “festes de la llum” com la Mare de Déu de la Candela o els fanalets de Sant Jaume. És fàcil establir “ponts” semàntics amb l'aspecte d'iniciació a l'edat adulta que sovint s'atribueix a la baixada de les falles, i també amb la suposada utilitat inicial dels faros com a indrets de guaita. És clar que també la guia es pot referir a les ànimes dels morts, sigui per assegurar el descans —i l'arrelament ancestral— dels éssers propers, sigui per evitar l'excessiva intimitat amb els esperits desconeguts i potencialment hostils...

I podríem tractar de desglossar també els altres camps. La protecció i la calor remeten directament a la llar i la identitat casolana, familiar, evocant la religiositat domèstica romana (déus lars), però també els cultes patriòtics més moderns (amb les famoses flames dels “soldats desconeguts”). Quant a la renovació, el foc que destruint crea —com el mateix Shiva—, la seva rellevància en la festivitat de Sant Joan és gairebé universalment reconeguda, enllaçant el foc amb el cicle vegetatiu, amb el déu-cereal que, com la llavor, mor i ressuscita cada estació...

És més que probable que tots aquests camps de significació, i uns altres, s'hagin combinat al llarg de la història de les falles. Però, atès que aquesta se'ns oculta en gran mesura, avui només podem constatar amb més o menys seguretat que molts d'ells no semblen "funcionals". L'ancestralitat no és un eix vertebrador de l'actual societat pirinenca mentre que l'agricultura ha deixat de ser el motor econòmic que havia estat. Qui té avui por als esperits o qui es refia de les lluminàries solsticials per encertar la via en les cruïlles de la vida?

Vol dir això que ens trobem davant d'una tradició "morta", d'uns significants culturals que han perdut els seus significats socials i perviuen com a carcasses buides, per pura estètica? Sí i no. Sí en el sentit que la societat que va generar les formes ritualitzades que ara recull aquest llibre ja no existeix. No perquè les poblacions actuals de la Ribagorça, dels Pallars i potser fins i tot de més enllà s'estan reapropiant de les falles i estan conferint significats nous als vells significants, més o menys conservats. Aquesta ambivalència, que recorre la recuperació, fins i tot l'expansió, actual del costum, mereix una reflexió.

Algú dirà que es tracta d'un *aggiornamento* que es dona en totes les tradicions, però no és així. Sense voler obrir la "caixa de Pandora" de la polèmica sobre el concepte de "tradició", sí que es pot detectar que, en algunes societats o segments socials, els significants i els significats dels costums evolucionen més al compàs, llurs funcions pràctiques i simbòliques no s'escindeixen, tot i que s'adaptin als nous temps, tot i que alterin llur relació. Aquestes societats poden ser adjectivades com a "tradicionals" o, millor, com a societats amb un fort component tradicional, sense per això deixar ni de ser contemporànies, ni d'incloure components moderns. N'hi ha molts exemples. L'Àfrica per si sola en subministra una enorme quantitat: penseu en la miriada de formes que prenen, en una multitud de grups, "institucions" com la circumcisió, els amos de la terra, o l'anomenada riquesa de la núvia (mal traduït per dot), per només citar-ne una mostra. Ara bé, a Europa costa més de trobar-ne. Fins i tot als indrets més remots i deshabitats, el teixit social es desvincula de les formes rituals. Els pallaresos o ribagorçans actuals semblen tenir poc a veure amb l'astorat primitiu de què parlava Frazer i la seva vocació màgica per conjurar els perills i convocar els bons auspicis. Vol dir això que els africans són més primitius que els catalans? No, els africans i les africanes són tan contemporanis i tan "evolucionats" com qualsevol població del segle XXI, però, per poc que un s'hi fixi, resulta palès que han alimentat el component tradicional de la seva societat —algú en diria holista— més que a les contrades pirinenques.

Així doncs, què són aquestes estranyes tradicions "vives i mortes" que representen les falles? Els mateixos autors ens proporcionen un fil d'Ariadna per acostar-nos a la resposta, tot i que no arriben a desembullar-lo: per això, caldrà sumar-hi més investigacions. El fil es nua en la funció política. Aquesta, sense excloure'n d'altres, sembla donar compte de la incorporació dels faros, amb funcions militars i de guaita, al foc d'estiu i la seva baixada o trasllat. Els trajectes no només recordaven la demarcació del territori, sinó que, potser sobretot, la legitimaven en associar-la als cicles vitals de la terra i de la població. Per l'altra banda, la funció dramàtica s'associa a la funció política del ritual: els focs no només es baixen, sinó que la baixada es contempla i, sovint, no únicament per la gent del poble. És ben probable que les falles fossin una afirmació, solemne i festiva alhora, d'una identitat, d'una solidaritat regional, supralocal.

La significació històrica d'aquesta identitat, les seves fronteres probablement fluctuants dins d'uns marges, estan en bona mesura per estudiar. Però tenim la sort que no es tracta d'una recerca merament pretèrita. No vull invitar a caure en el biaix teleològic que suposa projectar el present sobre el passat, i entendre falsament el present com l'únic futur possible d'aquell passat. Però sí que convido a analitzar aquesta relativa continuïtat de la funció política com a pal de paller d'investigacions que mirin cap endavant tant com cap enrere.

Durant molt de temps, l'inventarialisme folklorista ha estat criticat per adoptar un posicionament que podríem anomenar "entomologisme cultural", i, encara pitjor, un entomologisme crepuscular, com els *westerns*. La cada vegada més meticulosa recollició de significants s'acumulava sense conèixer realment els significants, adquirint un to melangiós, quan no fúnebre. Molts folkloristes ni es plantejaven la possibilitat d'integrar els testimonis que recollien en la moderna societat catalana, si no era en tant que signes d'identitat "purs". Ni esbrinaven llur lògica ni ordenaven els inventaris amb criteris extrets de la pròpia societat, de la seva història. En realitat, la sorprenent resistència formal d'alguns costums a ciutat, i sobretot a Barcelona, cap i casal (només cal resseguir Amades, ja tardà, fins avui en dia), hauria d'haver qüestionat aquesta visió. Les falles també ho fan.

Avui en dia les falles estan en plena recuperació, si no més. La funció política, identitària, n'ha anat aglutinant altres de renovades que han substituït els anteriors "usos simbòlics". Per exemple: la connexió econòmica del ritual ja no ve del manteniment d'una cohesió social que assegurí la renovació de la mà d'obra agrària o la negociació dels comuns; ara ve de l'explotació directa del propi ritual com a atractiu turístic. La vida local s'ha integrat en una oferta total per als turistes on les falles hi tenen el seu lloc. Gairebé de sobte, el registre inventarial s'ha convertit en un recurs anhelat, en una font de sostenibilitat. I les explicacions, la teorització sobre un mateix, es converteixen en un altre component d'un nou tradicionalisme que paradoxalment accepta en el seu si fins i tot l'objectivitat acadèmica.

A la darrerria del segle xx, la patrimonialització s'ha convertit en un mecanisme de desenvolupament local que, reprenent els exemples extrems anteriors, pot connectar africans i pirinencs. La població dels Pirineus està variant enormement. És més que possible que ja no n'hi hagi prou amb esmentar les "cases" per conèixer els participants, els protagonistes, de les falles, des de la seva confecció fins al descens i la celebració final. És també raonable esperar que les funcions, pràctiques i simbòliques, les significacions, es reajustin en consonància amb aquest canvi crucial. I és aquí on recupero la meua interrogació inicial: han resolt Oriol Riart i Sebastià Jordà el dilema levistraussí? Més aviat contribueixen a desvelar-ne l'artificiositat, com també a resistir-se a restringir l'anàlisi dels vells costums o coneixements a una "eficàcia simbòlica" pura, merament discursiva i mental. Contra tot pronòstic, i com els africans, uns pallaresos i uns ribagorçans renovats —culturalment, demogràficament i ètnicament— estan prenent el destí en les seves mans. Els resultats són incerts, però és clar que no es dictaminen des dels escons de Barcelona, Madrid o Brussel·les ni tampoc des del pati de les borses de Londres o de Pequín, o no únicament. En aquest context, el caràcter simultàniament "científic i patriota" d'aquesta obra és la millor aposta per a la seva operativitat. Els significants culturals són extraordinàriament duradors i conservadors perquè assegurin la històricament imprescindible continuïtat de la comunicació per molt que canviïn els

significats i els interlocutors: en conseqüència, el domini i la comprensió del seu registre, com el de l'alfabet, és essencial per vehicular el consens social sobre els nous significats, consens que pot desbordar amb molt l'àmbit del ritual o significant concret que el genera. Aquest llibre és un excel·lent registre d'alguns d'aquests significants, referits a les falles. Aquestes s'intueixen més referencials del que hom imagina per al col·lectiu en formació al qual els autors proposen una reapropiació de les falles des d'un territori "segur", el propi, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, però conscients que la proposta va més enllà. Potser per això inclou una reflexió engrescadora i potencialment operativa sobre l'encast entre significants i significats al llarg del temps.

Permeteu-me una darrera comparació, potser també més com a contribució a aquest patrimoni que com a interpretació. Les falles remeten inevitablement als més famosos dels focs rituals en moviment, les torxes olímpiques. La immensa majoria de les explicacions sobre el seu significat incideixen en la simbologia prometeica: el robament del foc dels déus per part d'un tità que el regala als humans serveix d'argument dramàtic per establir una treva que reforci la identitat grega, tan malmenada pels freqüents conflictes. Qui vulgui distingir semblances amb les falles segur que ho fa. L'erudicionisme de la burgesia europea romàntica, inclosa la catalana, la que construí la noció de folklore, adorava aquestos paral·lelismes grecollatins, que presumptament "ennoblien" les seves aspiracions nacionalistes. Tanmateix, el curs dels esdeveniments a data de 2015 reenvia més aviat a l'hom diria equivocadament grollera i temorenca figura invocada per Frazer i a les seves motivacions: en comptes de l'espera a l'acció del demiürg que porti el foc aliè, la voluntat d'intervenció, de construcció del futur propi, amb la revaloració forçada i interessada del cicle natural a través del ritual. És probable que aquesta actitud atenyi el clímax en l'atracció actual que produeix la neu entre la població del Pirineu, tan temuda de bell antuvi, i tan anhelada avui cada inici de desembre, actualitzant de manera inesperada l'esperit d'expectació preparatòria de l'Advent. És més que possible que les falles ja estiguin actuant en paral·lel com una mena de conjur col·lectiu per posar en valor els recursos locals de "l'altra part de l'any", quan no neva! Així, la ritualització de les falles no seria només un element inventariable, sinó part de la màgia moderna que es continua activant al voltant dels dos solsticis.

Albert Roca

Professor d'antropologia cultural de la Universitat de Lleida
Professor d'història d'Àfrica de la Universitat de Barcelona

Introducció

Aquest treball, més que un llibre de lectura, és una eina de consulta a manera de catàleg on es mostra un retrat de la festa de les falles del Pirineu, destacant el moment actual (2007-2015). Un retrat dibuixat preferentment a partir de l'experiència, testimoni i opinió dels seus protagonistes. Ens centrem bàsicament en la forma i estructura de la festa, amb una descripció dels processos i diferents elements fallaires, però deixant de costat l'element simbòlic i les interpretacions que en aquest sentit se'n poden derivar.

De manera força esquemàtica i resumida, podríem definir "les falles" com una festa del foc solsticial que consisteix en el transport d'uns troncs o teies enceses a manera de torxa i que es baixen des d'un indret elevat i relativament proper anomenat faro fins a la plaça de les respectives poblacions.

S'ha procurat complementar totes les explicacions amb il·lustracions, fotografies i cartografia, de manera que el lector pugui fer-se una imatge més completa i comprensible de la festa, així com ubicar on tenen lloc els diferents processos fallaires. Creiem que el resultat és una publicació atractiva i didàctica, pensada per a tots els públics, però sobretot per a les persones participants i aquelles que se senten atretes i interessades per les diferents expressions de la cultura popular.

El llibre que teniu a les mans és fruit de dos treballs previs realitzats pels mateixos autors. El primer treball es va dur a terme entre els anys 2009-2010, gràcies a una beca d'investigació concedida per part de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. La recerca resultant es va titular "Catalogació de les falles al Pirineu", i va comptar amb la participació del Consorci Patrimoni Mundial de la Vall de Boi i la supervisió científica del doctor Albert Roca, aleshores professor titular en antropologia de la Universitat de Lleida. Es van realitzar 32 entrevistes, amb les corresponents transcripcions, a persones implicades en la tradició fallaire i testimonis directes de la festa; 403 fitxes de material fotogràfic i un conjunt d'il·lustracions que permeten un major coneixement i comprensió de la festa de

les falles. Amb tota la informació obtinguda es va descriure la festa de 22 pobles als quals vam assistir com a testimonis directes. D'aquestes 22 poblacions, 10 pertanyen a l'Alta Ribagorça, 7 al Pallars Sobirà, 1 a la Vall d'Aran, 2 a la Ribagorça aragonesa i 1 a Sobrarb, a l'Aragó. Dos anys després d'haver finalitzat el treball es va publicar una memòria de les tasques realitzades a la *Revista d'Etnologia de Catalunya* (juliol 2012, núm. 38). Tot aquest material és consultable a l'Arxiu de Patrimoni Etnològic de la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Passats uns anys vam creure oportú reprendre la tasca i complementar la investigació realitzada per a l'IPEC, ara però, centrant-nos i aprofundint la recerca en les dues comarques catalanes amb més representació fallaire en l'actualitat: l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà. Així, va ser gràcies al suport del Centre d'Estudis Ribagorçans (CERIB) i a l'Institut Ramon Muntaner (IRMU) que vam poder enregistrar nous testimonis que aportessin nova informació. Les entrevistes i les respectives transcripcions poden consultar-se a la biblioteca de l'IRMU.

Contextualització de la recerca

Recerca etnogràfica i distribució geogràfica de les falles

En un principi creïem que el costum de la baixada de falles hauria estat general a tota la serralada pirinenca, des de Catalunya fins al País Basc, així com en la part francesa. També estàvem convençuts que, poc o molt, n'aniríem trobant testimonis dins aquesta vasta extensió geogràfica. Tanmateix, únicament vam consignar exemples de la celebració en la part més occidental de Catalunya i la part més oriental de l'Aragó, zona que tot i trobar-se separada administrativament, forma part d'una àrea on la llengua catalana és la predominant. No pretenem inferir a partir d'aquesta dada, però, que en d'altres indrets de la serralada no s'haguessin celebrat mai falles, simplement no n'hem pogut trobar testimonis ni escrits ni orals. Sí que hem localitzat celebracions del solstici d'estiu amb foc i que podrien estar relacionades d'una manera o altra amb les falles, com per exemple a Arties i a Les, a la Vall d'Aran; i en molts pobles de França, on se ce-

lebra le Brandon. En aquests casos es tracta de celebracions molt similars consistents a cremar un gran tronc esberlat i ple de tascons que es planta al mig de la plaça del poble.

La idea d'una catalogació d'indrets fallaires no respon tan sols a la necessitat de confeir una llista asèptica i buida de pobles del Pirineu on es baixen o corren falles, sinó que també pretén ser el primer pas d'una recerca més profunda i detallada sobre el tema: emmarcar la territorialització i context d'aquest ritus del foc, amb la intenció d'elaborar noves teories sobre els seus orígens que trenquin amb les tan esmentades i repetides explicacions de caràcter simbòlic. Creiem que podria haver-hi un origen de motivacions pràctiques en la peculiar celebració del solstici, no tant pel que fa a la mateixa celebració mitjançant el foc, sinó pel que fa al transport des d'un lloc elevat fins a la població.

Precisament amb l'objectiu de delimitar el territori fallaire a les dues comarques que tractem en aquest llibre, l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà, no tan sols ens hem centrat en les poblacions en què aquesta tradició es manté viva avui dia, sinó també en aquells indrets on la festa s'hi havia celebrat en el passat i s'ha pogut certificar de manera contrastada i, si ha estat possible, amb testimonis vius.

Un dels fets que més ens ha condicionat en la nostra actuació ha estat que la festa de les falles és coincident en la major part de pobles (23 de juny), de manera que si anàvem a fer el seguiment presencial d'unes, necessàriament havíem d'abandonar-ne d'altres. Tot i això, amb els anys hem pogut presenciar i documentar la majoria de les baixades.

Recerca documental: bibliografia, hemeroteca i arxius

La recerca documental és la base de qualsevol investigació per tractar no tan sols el tema de les falles, sinó per obrir l'ampli ventall temàtic implícit en els àmbits de l'antropologia, la història i la mitologia pirinenca. Per tal d'entendre bé una tradició, o bé un costum, és necessari conèixer bé el context en el qual es desenvolupa.

La recerca bibliogràfica va ser molt necessària i intensa a l'inici del treball i ens va permetre fer-ne un correcte estat de la qüestió sobre la festa de les falles al Pirineu. No obstant això, de mica en mica va anar perdent protagonisme per ser complementada amb la recerca dels testimonis directes. La bibliografia ha estat una important font d'informació que ens ha permès conèixer com era antigament el procés fallaire en algunes poblacions, que en moltes d'elles que ja s'ha perdut i per tant en queda un testimoni escrit, i en d'altres ens ha permès comparar com era la festa anys enrere respecte a la celebració d'avui dia. En tots els casos ens hi hem desplaçat per fer-hi el corresponent treball de camp, contrastant la informació bibliogràfica amb fonts orals i recorrent el terreny.

Un cop llegides en diferents obres les teories sobre les celebracions dels solsticis d'hivern o d'estiu, no aconseguíem trobar informació que aportés noves evidències per al nostre treball. Sembla que aquestes teories, sempre de caire simbòlic o màgic, s'haurien anat transmetent entre diferents generacions d'autors sense qüestionar-les, ni aportant noves hipòtesis. La publicació l'any 2012 del llibre *Foc al faro. La festa de les falles al Pirineu* de Sergi Ricart i Xavi Farré va ser un trencament de la tendència i va aconseguir una important entrada d'aire fresc en l'estudi i tractament d'aquest ritus igni del Pirineu.

Pel que fa a la recerca en hemeroteques, no ha estat menys ingent ni incisiva que la bibliogràfica. Avui dia, gràcies a les noves tecnologies, poden consultar-se via electrònica els arxius de la major part de publicacions i diaris, tant de capçaleres actuals com d'antigues. Així és com hem localitzat la referència més antiga en la premsa escrita de la baixada de les falles, no com la descripció de la festa de manera genèrica sinó indicant de manera concreta la població on se celebra. Es tracta d'un article sense signar al diari *La Veu de Catalunya*, en la seva segona edició del dia 10 de juliol de 1902. S'hi descriu el programa de la festa major d'Isil, dins la qual hi ha la baixada de les falles, força ben explicada.¹

Bona part de les fonts bibliogràfiques utilitzades per a aquesta catalogació, bàsicament de folkloristes i etnògrafs, tractaven poc el tema i quan ho feien era de manera força genèrica. Gairebé vénen a dir-nos que en la gran majoria de pobles del Pirineu sempre s'hi havien baixat falles tot i que sense donar gaires més explicacions, ni concretar cap indret i molt menys citar cap font. Tot i això hi ha casos de magnífiques descripcions, com per exemple la que fa Joan Amades de les falles d'Isil de l'any 1952,² en què fins i tot pot certificar que hi van participar 53 fallaires. També Violant i Simorra, autor que ja suposa un canvi qualitatiu en la metodologia, ens ofereix magnífics exemples de descripcions de la festa de les falles a Durro, Boí i Isil, on va ser testimoni directe de la festa en diferents anys entre 1941 i 1948. L'etnògraf pallarès "pensava que la recollida d'informació s'havia de fer de primera mà, per gent que estimés la terra i la respectés, comarca a comarca, emprant-hi el temps que calgués, per poder arribar després a generalitzacions a nivell de Catalunya. (...) Violant adverteix que en aquests treballs no pretén pas de fer comparacions ni de teoritzar sobre l'origen i els significats arcaics dels elements que s'hi descriuen. La seva intenció és presentar les festes senceres, localitat per localitat, tal i com se celebren a cadascuna (...) aquesta estructura, tot i que sembla menys sistemàtica, resulta en canvi més funcional i més viva, sense deixar de ser rigorosament científica".³

La referència documental més antiga que parla de manera explícita de falles com a element ritual i/o festiu de transport del foc és de l'any 1763. Ha estat localitzada a l'Arxiu Municipal de Vilaller, en un llibre de comptes de la mateixa població, i en el qual literalment es pot llegir: "Fallas y faro gasto de vino 12 S (sous) 2 (dineros)". Amb aquesta breu enumeració d'elements, es vinculen les falles a un indret, el faro, entenem ja com a punt de partida, i també a la festa mitjançant el vi. Al mateix document i referent a les despeses de l'any 1759 hi trobem "Víspera de Sn Juan y faro gasto..... 8 S (sous) 3 D (dineros)" i és la primera referència explícita al faro com a indret de partida de les falles, encara que aquestes no siguin anomenades, el dia de 23 de juny.

Tot i aquestes interessants referències, sobta que aquesta celebració del solstici d'estiu, que se suposa tan antiga, tingui tan escassa presència documental fins ben entrat el segle xx. Però encara sobta més el fet que cap dels escriptors i etnògrafs que formaven part del moviment literari i cultural català conegut amb el nom de la Renaixença, aparegut en el darrer terç del segle xix, no hagués citat mai la celebració de les falles, excepte Jacint Verdaguer, que, amb tot, ho fa de manera molt genèrica al cant primer del poema *Canigó*,⁵ escrit l'any 1886. Cal tenir en compte que aquest era un moviment patriòtic, atiat per diferents col·lectius de vocació romàntica que van dels folkloristes als excursionistes, passant pels literats, el qual, entre altres tasques, vol recuperar les bases i arrels de la cultura catalana, dels orígens i l'essència del país, fàcilment identificable

amb manifestacions arquitectòniques com la del romànic. Per aquest motiu, una de les zones on focalitzen l'atenció és el Pirineu, ja que a més el consideren un territori aïllat i tancat, i, per tant, menys exposat a influències foranes.

Val a dir, resseguint encara aquesta parcel·la històrica, que no es tracta en cap cas d'un corrent uniforme, sinó que hi ha tantes maneres de treballar i d'exposar els diferents punts de vista com col·lectius s'hi comptarien. Així es passa dels autors de la Renaixença, amb una visió idealitzada i bucòlica, que van recollir i difondre un seguit de llegendes i mites (el Comte Arnau, el Joan de l'Ós, el mall de Rotllà, etc.), als últims folkloristes del Pirineu, a mitjan segle xx, encapçalats pel mateix Violant i Simorra, ja amb un mètode més contrastat, molt proper a la prouja rigorosa de les ciències socials. Sigui com sigui, no hi ha cap al·lusió dels primers autors, els romàntics, a la festa de les falles, exceptuant Jacint Verdaguer.

A què es deu aquesta absència, sent la festa de les falles actualment tan exclusiva de la cultura catalana? Bé podria ser que hom la trobés excessivament "salvatge", "arcaica" o "primitiva", que per tant no acabés d'encaixar amb la imatge romàntica i bucòlica que es volia transmetre de Catalunya i fos adequat d'obviar-ne qualsevol referència. També hi ha la possibilitat que aquest ritus del foc no tingués res a veure amb el que coneixem avui dia, i no fos tingut en compte en no diferir de la celebració del solstici d'estiu que es feia arreu. Podria donar-se una gran varietat de respostes, susceptibles totes de ser tingudes en consideració, per efecte de l'actual manca d'informació.

Amb tot, s'imposa la necessitat d'una recerca molt més exhaustiva que permeti aportar alguna llum definitiva a l'origen i el perquè de la peculiar celebració del solstici d'estiu al Pirineu.

Introducció a la festa del foc i de les falles

Definició de les falles

Actualment, a primer cop d'ull, el que més destaca de la celebració del solstici d'estiu, que en la nostra cultura es tradueix en la celebració de la nit de Sant Joan, és la seva relació amb el foc. Una relació interpretada de tantes maneres com cultures existeixen i han existit al llarg de la història. No es pot establir ni una data ni una civilització precursora. Fins ara l'explicació simbòlica en què més es coincideix és la que afirma que aquesta nit les fogueres, i el foc en les més diverses expressions, simbolitzen la representació del sol. Aquesta explicació és la predominant en aquelles cultures amb una forta base agrícola i ramadera i, per tant, molt vinculades al cicle solar.

Aquesta identificació de la simbologia solar i la del foc amb un tret cultural "primigeni" planteja problemes evidents: ¿per què tantes cultures agrícoles no semblen fer un ús ritual tan evident del foc? ¿Quins són els trets i l'àrea de difusió d'aquestes cultures agràries amb simbologia ígnea? Sovint la interpretació simbolista es revela ahistòrica i vol solucionar aquestes i altres interrogacions similars, remetent per una banda a un remot passat comú paneuropeu, del qual només s'han conservat pervivències descontextualitzades: això permet connectar estructuralment les falles amb l'antic primer d'any d'alguns pobles celtes (pel "nostre" Tots Sants), tot i que no puguem rastrejar la connexió històrica ni analitzem realment la funció social.

Pot certificar-se que, d'una manera o una altra, la majoria de les cultures agrícoles o ramaderes —és a dir, la majoria de societats preindustrials— han venerat el sol en algun moment, en tant que és font de la vida: la veneració o culte s'articulava seguint el cicle estacional de l'any, parant especial atenció als equinoccis i sobretot als dos solsticis: el d'estiu, que és el dia 21 de juny, és el moment en què hi ha més hores de llum, és el zenit solar; en canvi, el d'hivern, que és el dia 21 de desembre,* implica tot el contrari, ja que el sol tot just comença a créixer. El solstici d'estiu és el moment de la culminació de l'any, des del punt de vista agrícola és el moment de la collita i per tant es culmina el cicle; mentre que el solstici d'hivern marca quan ha de començar. La manera de ritualitzar la celebració dels solsticis era representant el sol, i nombroses cultures —sense analitzar per què unes i no unes altres— decidiren que la millor manera de fer-ho era amb el foc; al cap i a la fi, foc i sol comparteixen manifestacions (calor, llum...) que faciliten l'establiment d'un vincle simbòlic. La societat fallaire pirinenca fou i és una d'aquestes cultures del foc. Per tant, qualsevol manipulació màgica que es pretenia realitzar per tal de mantenir el sol vitalitzant i creador de vida, era susceptible de recórrer al foc, des de l'albada de la societat humana.⁶ Això és el que explica que en els dos solsticis, que en la nostra tradició prenen la forma de la nit de Nadal i la de Sant Joan, hi siguin presents tant el sol com el foc.

Sense sortir del nostre territori, ens trobem amb la celebració dels solsticis mitjançant diferents manifestacions. Pel que fa al solstici d'hivern, pràcticament ja no queden restes de celebracions amb foc; que sapiguem, tan sols s'ha mantingut la tradició a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola, al Berguedà. Rep el nom de la Fia-Faia, en què es trenen unes llargues herbes fins a aconseguir unes grans torxes que s'encenen i es passen pel poble.⁷

És a l'estiu que el foc apareix amb tota la seva esplendor, i es representa en multitud de formes diferents. De fet podem dir que la vigília i la nit de Sant Joan, en el calendari festiu, és la gran festa del foc. L'encesa de falles i sobretot fogueres continua ben arrelada a casa nostra, encara que s'ha perdut el caire més popular que havien tingut per adquirir-ne un de més institucional, en bona part com a conseqüència del zel que s'ha posat en el compliment de la normativa d'encendre foc a l'àmbit públic.⁸

Una d'aquestes representacions són les falles: troncs o teies enceses que es baixen des del faro** fins a les respectives poblacions. Un cop allí, es llancen a la plaça major i formen una gran foguera que acompanya la revetlla fins a la matinada. Aquesta pràctica s'ha mantingut fins ara, o s'ha recuperat recentment, bàsicament a la Ribagorça aragonesa, l'Alta Ribagorça i als Pallars. Hi ha altres variants, com per exemple a Andorra, on les falles són les escorces seques de bedoll que, unides a una corda o filferro, es fan girar enceses per la plaça o els carrers del poble. Una celebració similar a la d'Andorra la trobem a Les, a la Vall d'Aran, on la nit de Sant Joan encenen l'Haro, un gran tronc d'avat pelat i esberlat, d'uns deu metres d'alçada, que porta plantat al mig de la plaça del poble

*. Com ja explica l'Albert Roca al pròleg, el solstici astronòmic no coincideix amb els dies que aquest se celebra a occident. Va ser l'Església qui va fixar el dia de Nadal per a la celebració del solstici d'hivern, i el dia de Sant Joan per al d'estiu.

** En el context de la festa de les falles, el faro indica el punt de partida de les falles enceses. Normalment s'ubica en un indret determinat de la muntanya per sobre el poble que celebra la festa. Cal diferenciar-ho de l'indret que la toponímia assenyala com a tal. Els dos faros poden ser coincidents o no. Més endavant tractem amb més profunditat aquest tema.

des del dia de Sant Pere de l'any anterior. Al seu voltant s'hi dansen balls tradicionals i es fan voleiar les *halhes*, escorces en aquest cas de cirerer unides a un filferro, dibuixant cercles i figures de foc a l'aire. I encara a la Vall d'Aran, també ens trobem amb la Hèsta deth Taro d'Arties, que consisteix en la crema del Taro, un gran tronc plantat a la plaça que quan està prou cremat es tomba i s'arrossega pels carrers del poble finalitzant el recorregut davant la casa de l'alcalde.

És important remarcar que el terme *falla* (probablement amb la mateixa etimologia que *faia* i potser fins i tot *halha*) adquireix significats diferents segons quina sigui la zona geogràfica. Coromines i també Violant i Simorra escriuen que en alguns pobles de la Vall de Cardós se'n diu falla de la foguera que es fa la vetlla de Sant Joan a la plaça del poble.⁹ Aquesta informació ens remet a una anècdota esdevinguda a Lleida, quan un company ens va explicar que ell havia vist "falles" a Tavascan, amb la consegüent sorpresa per part nostra. Arran de la informació, ens vam posar en contacte amb veïns del poble per confirmar-la, i fou quan ens adonàrem de la confusió. Hi ha molts altres casos en què el mot *falla* designa una foguera; segurament l'exemple més conegut es dona al País Valencià.

Faros i falles

El mot *faro* designa en la majoria dels pobles fallaires l'indret de la muntanya del qual parteixen els fallaires amb les respectives falles enceses. Tot i això, en els pobles on el lloc de partida coincideix amb l'assentament d'una ermita o capella, el faro passa a prendre el nom d'aquesta ermita. Així succeeix per exemple a Durro, on l'indret de partida és l'ermita de Sant Quirc; a Alins també és Sant Quirc; a Tírvia era la capelleta del Roser. Excepcionalment, a Sorpe, tot i tenir al terme un indret anomenat Faro, com a mínim els últims cops que es van fer falles es partia de la capella de Santa Maria, situada a la sortida del poble, a l'extrem oposat de la plaça. Finalment, hi ha indrets on el faro no és anomenat com a tal i tampoc no coincideix amb cap ermita; llavors, el lloc de partida pren el nom de l'indret. Així, a València d'Àneu es parteix des del Calvari, i antigament a Alins es partia des del Botanal i a Alós d'Isil des del Ticou.

La recerca de toponímia s'ha centrat en el mot *faro* i les seves variants (*far*, *foro*, *haro*, *tharo*). L'eina més emprada per a aquesta tasca en les zones del Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça ha estat la pàgina web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.¹⁰ També han estat molt importants les referències dels mateixos veïns, que en algunes ocasions ens han explicat que els noms indicats en la cartografia eren erronis o bé no s'ubicaven correctament. Un exemple ens l'hem trobat a Isil, on l'indret que els veïns coneixen amb el nom de faro no coincideix amb la ubicació cartogràfica, que el situa en un punt molt més al nord. En aquests casos s'han recollit les diferents maneres amb què s'anomena un mateix indret i s'ha comentat cada cas per tal d'evitar al lector possibles confusions.

El mot *faro* és la forma precatalana de "far", un català arcaic que no ha acabat d'evolucionar,¹¹ i prové del grec *pharos*, que primitivament era el nom propi de l'illa de Pharos, a la badia d'Alexandria, famosa pel seu far.¹² El topònim *faro*, sigui per la raó que sigui, ha perviscut més a les comarques pirinenques, bàsicament al Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, que a les no pirinenques. Segons Joan Coromines "s'aplica a les grans fogueres de senyals, que després de servir a l'Edat Mitjana per a propòsits bèl·lics, sobre-tot defensius, avui resten com a símbol de celebracions religioses i mítiques, no sols a

les revetlles de Sant Joan i anàlogues. Se sol aplicar als cims màxims de cada terme, en els quals hom abrandava la màxima foguera".¹³

Albert Turull, doctor en filologia catalana, investigador i docent a la Universitat de Lleida, creu que aquest topònim és fruit d'una utilitat, és a dir, se sol anomenar faro un indret elevat, que deuria servir com a punt de referència, no tant per veure-hi sinó per a ser vist, tal com s'esdevé amb els fars marins. Possiblement, es tractava de punts de referència lumínica, llum de foc a les nits o bé amb jocs de miralls de dia. En canvi, Antoni Coello i Ramon Larrègula ens en donen una explicació que parteix de la mateixa base però amb una finalitat més de guaita que de referència. Si aquest fet el posem en un context, per exemple medieval, veiem com els castells s'alcen sobre turons que destaquen per sobre dels nuclis poblats i a més se situen en llocs estratègics que no sempre es troben en una línia de visibilitat directa entre l'un i l'altre: "Aquesta es fa possible mitjançant els pilarets o faros, punts de guaita temporals en llocs elevats o collades d'ample domini visual. Molts d'aquests pilarets o faros que la toponímia ha conservat, encara s'utilitzen per a avisar un esdeveniment. Solen estar en llocs que la creença popular dota de poders màgics o sobrenaturals, i avui dia quasi tots sota advocació santoral".¹⁴ El text continua i apareixen alguns exemples interessants del camp de visió de diferents faros: "El faro d'Igüerri (en el pago Esterritano) és visible, des d'Adons, Aguilar i Viu, i des del castell de Vilba, «faro» de Suert, Sirès, Espollà, Gavarret i els faros de Coll i Castarner. (...). La Vall de Boí es comunica amb la resta de valls a partir del «faro» de Coll i els faros dels diferents nuclis".

Veient les explicacions que en donen diferents autors es reforça la hipòtesi que darrere el mot *faro* podria haver-hi en algun moment de la història una implicació pràctica. Però això no explica ni l'origen de les falles ni la tradició en si mateixa. De fet, tampoc no explica per què les falles es baixen des dels faros, ni tan sols que des dels antics faros, els que la cartografia encara els cataloga com a tals, mai no s'haguessin baixat falles. Cal tenir en compte que actualment en molts pocs casos és coincident l'indret des d'on parteixen les falles amb l'indret que la cartografia assenyalava com a faro, ja que l'actual punt de partida de les falles sol ser més accessible i còmode, tant per arribar-hi com pel descens amb les falles enceses.

El topònim *faro* sembla que és molt més freqüent que els mateixos indrets fallaires. Ens hem trobat que hi ha molts municipis o pobles que mantenen el topònim Faro, però en canvi no tenim cap constància que mai s'hi haguessin baixat falles. Bé podria ser que la pràctica de les falles s'hagués abandonat fa molt temps i que ja no en tinguem cap constància, però en canvi s'hagi mantingut l'indret del *faro*. Però també podria ser possible que des de molts dels indrets que encara mantenen el topònim Faro mai no s'hi haguessin baixat ni falles ni foc de cap tipus.

Ara passem a parlar sobre el transport del foc, concretament del transport d'un indret elevat al nucli de població. En aquest cas sí que creiem necessari parlar sobre l'element simbòlic que envolta aquest fet. L'escriptor i professor lleidatà Pep Coll ens en dóna unes idees que lliguen perfectament amb el que s'ha comentat fins ara: *La muntanya a les nostres cultures té aquest símbol del contacte amb el sublim, amb la divinitat en certa manera. En fi, els déus vivien a l'Olimp i Moisès quan parla amb Déu se'n va al Sinaí, damunt la muntanya, per tant sembla que les religions aquestes nostres, de les quals som fills, doncs la muntanya és un lloc apropiat, poden ser antics rituals, suposo, deuen venir d'abans de la cristianització, suposo. Probablement als faros hi deuria haver algun altre ritual a altres divinitats i que després passessin en quedar esborrades. Penso que hi ha algun lloc en què el *faro* coincideix amb una ermita. Penso que és a Sant Quirc, a la Vall Ferrera, a Alins i a Durro. Durro seria el lloc més emblemàtic en aquest sentit, de coincidència de cristianització d'un turó on ja abans hi podria haver determinats rituals. De fet la religió cristiana al Pirineu no es consolida fins ben entrat els segles x i xi amb els carolingis, i segurament que hi hagi zones que fins i tot més tard. De tal manera que és molt probable que tots aquests ritus i/o celebracions amb el foc ja s'hi fessin i estiguessin molt consolidades.*¹⁵

Així doncs, sembla clar i evident que no pot relacionar-se el fet de baixar el foc des de la muntanya amb un fet quotidià i sí en canvi amb un ritus de caire simbòlic. En cas que hagués existit en algun moment una utilitat pràctica, aquesta havia de ser fruit d'una necessitat, i caldria preguntar-se quina era aquesta necessitat. A més, quan hauria desaparegut la necessitat també hauria desaparegut la pràctica. El fet que es baixi el foc uns dies molt determinats de l'any i sigui una pràctica comuna en

determinats indrets fa créixer la hipòtesi que es tracta d'un ritual religiós o d'un fet on clarament predomina l'element simbòlic per sobre del pràctic, entès amb el sentit del dia a dia de la comunitat.

Sobre aquestes referències als faros i a les falles, als faros i al ritus del foc, creiem que ja se'n poden extreure algunes conclusions per a futures recerques:

- La celebració de les falles es concentra en una àrea molt delimitada i més si es té en compte que altres manifestacions del foc i celebrades el mateix dia, com poden ser les fogueres, estan esteses arreu. Fins i tot el costum de moure's amb el foc també apareix en nombroses manifestacions: segurament la més coneguda és la torxa olímpica, però també hi ha moltes processons, com per exemple les de Setmana Santa. Quins són els elements que fan que aquesta combinació d'elements només es formalitzi o qualli en aquesta àrea tan delimitada? Això ho hauria d'explicar la història, tot i que hi ha una sèrie d'elements comuns a una àrea geogràfica que va molt més enllà de Catalunya, com són els solsticis, el foc, els cicles agraris i fins i tot el transport del foc.
- Sembla probable que l'indret que es va passar a denominar faro fos utilitzat com a indret de senyalització o guaita a causa de la seva situació estratègica, des del qual es permetia observar un ampli territori. Creiem que amb el temps es va utilitzar aquest indret de valor estratègic per a desenvolupar-hi altres rituals, com per exemple plantar-hi el faro com a punt de partida de les falles pel fet de ser ben visible des de la població. Hem trobat en el *Costumari Català* de Joan Amades un exemple que creiem que ho il·lustra molt bé, i és a partir de l'explicació que hi fa de les falles a Esterri d'Àneu: "Les falles que encenen els fallaires d'Esterri s'albiren des de dotze pobles de la vall, que esperen a encendre les seves fins que veuen les d'Esterri, les quals donen el senyal de poder encendre les altres de la vall".¹⁶ Tot i que posem en dubte aquesta afirmació, ja que caldria veure en quin radi es troben els dotze pobles, i si des d'aquests és visible el faro, la lectura que en fem és que es procurava que la foguera fos molt gran i ben situada perquè pogués ser visible a tants llocs com fos possible. A Esterri el millor lloc per fer-ho sens dubte és al Faro, a la muntanya del Sequé. Tot i això, tal com ja s'ha dit, avui dia en la majoria dels pobles la baixada de les falles no s'inicia des del faro toponímic, sinó que s'han buscat llocs de més fàcil accés. Actualment tan sols Durro, Taüll i el Pont de Suert baixen des del faro original o l'indret que la toponímia anomena com a tal.
- Respecte a la foguera de la plaça del poble, la que encara en alguns indrets inicia el ritus del foc, creiem que podria ser útil explorar si en algun moment de la història també hauria tingut una funció de senyalització. Recordem, per exemple, que fins l'arribada de l'electricitat, l'única referència que tenien els fallaires del punt final del recorregut era la foguera de la plaça. Tal com ja hem indicat, creiem que antigament les falles constaven de dos faros, o fogueres a manera de senyalització: una a la muntanya a l'inici del recorregut de les falles (faro) i l'altra al poble, tancant la baixada (com a faro de la plaça). Pels motius que sigui, hi ha llocs on la baixada ha desaparegut i en canvi s'ha mantingut la foguera de la plaça, que a Arties pren el nom de Taro, i a Les, Haro; dos denominacions que provenen de la mateixa arrel de faro. Hi ha altres llocs on la foguera de la plaça encara es manté com a element destacable. Així tenim Alins i Isil on pren el nom de falla gran o major, a Senet és

la biga, a Vilaller el mai, i finalment a Llesp, que se l'ha denominat expressament el faro de la Plaça, per tornar a dotar la foguera d'aquesta finalitat i importància original.

Interpretacions. Fet simbòlic i fet pràctic

En aquest treball s'ha procurat descriure l'estructura i la forma de la celebració i mostrar els elements materials que envolten les falles, deixant de costat en la mesura que es pugui les diferents interpretacions simbòliques que s'han volgut associar a aquesta tradició. El nostre interès ha estat més el registre que l'exegesi, el testimoni que l'explicació. Així doncs, no tenim la intenció ni la capacitat de triar entre aquestes interpretacions, sovint polèmiques i enfrontades, ni tan sols de fer-ne una anàlisi en profunditat de llurs lògiques i llurs justificacions empíriques. No obstant això, sí que voldríem fer esment d'algunes de les principals línies interpretatives, en particular d'aquelles que hem còpsat durant la nostra documentació etnogràfica.

Hom troba, doncs, diferents relats populars de caràcter simbòlic que pretenen explicar l'origen de les falles; sovint, confonen la noció d'origen històric amb una presump-ta explicació funcional primera de la tradició. Alguns d'aquests relats encara semblen emanar un cert regust mitològic, a través d'una retòrica literària propera al conte. Per exemple, un d'ells diu que les falles pretenen prendre al sol l'últim raig per baixar-lo a la terra i mantenir la seva llum durant tota la nit, gràcies a la foguera comunitària de la plaça, fins que el sol torni a sortir. Això, segons la tradició, permet que adquireixin caràcter màgic els elements naturals —el foc, l'aigua i el món vegetal— durant la nit de Sant Joan¹⁷ i s'ajuda el sol a remuntar el seu curs precisament en el moment en què inicia la davallada en el zenit.

Una altra línia d'explicacions se centra en la confluència del cicle agrari, el cicle solar i el cicle vital individual en la celebració de les falles. En aquest sentit, almenys per a una part dels participants, la baixada de la falla es converteix en una mena de ritus d'iniciació d'entrada a l'edat adulta. Vegem per exemple com ens descriu el Jordi Roset, veí d'Isil, la il·lusió que els feia poder baixar el tronc encès des del faro: *Això de les falles... ja de crio, que estàs aquí a baix (es refereix al poble) sempre tens les ganes aquelles d'anar amb els adults a demon a buscar-la (la falla). I l'any que hi pots anar sembla que has fet un salt a la vida, de dir: Hòstia! Ja sóc adult!, ara ja puc anar a buscar la falla a dalt. I de fet, bueno, és una sensació que no es paga... però el canvi aquell de crio a adult... hòstia!*¹⁸

Clarament relacionades amb aquest enfocament, es distingeixen les interpretacions de les falles com a rituals agraris purificadors i de fertilitat. Així, el foc de les falles purifica l'aire, allunya els mals esperits i les bruixes, a la vegada que les cendres de la foguera de la plaça preserven els camps i horts de plagues i serveixen d'adob a les collites. Frazer equipara els efectes benèfics de les fogueres (foc fixe) a les falles (foc mòbil): “debemos suponer que la práctica de andar o correr con hachas encendidas por el campo es sencillamente un medio de difundir a lo largo y ancho la influencia cordial de la luz solar, de la cual estas llamas fluctuantes son una débil imitación. En favor de este punto de vista puede decirse que algunas veces las antorchas se llevan por los campos con la expresa finalidad de fertilizarlos y con la misma intención se colocan algunas veces tizones encendidos de las hogueras en las tierras para prevenir el añublo”. Aquest ritus també es repeteix amb els animals: “una vez más, la costumbre de portear ramas encendidas alrededor del aprisco del ganado es manifiestamente equivalente a hacer pasar al ganado por la hoguera, y si ésta es un encantamiento solar, las antorchas también deben serlo”.¹⁹

Amades deixa constància de força relats populars que doten les fogueres de Sant Joan amb ritus purificadors, entre els quals destaquem aquest: “hom també suposa si les fogueres poden reconèixer el caràcter profilàctic i si foren enceses en ocasió d'una de les terribles epidèmies que tan freqüentment i intensament havien delmat la humanitat en temps passats, i que, com a mida preventiva, han seguit purificant l'aire d'éssers malèfics, precisament en aquest moment tant calorós”.²⁰ Caro Baroja ens explica una altra pràctica purificadora mitjançant el foc, en aquest cas a la població de Larrabezua (Biscaia), on a la foguera de Sant Joan s'hi llançaven restes de sabates i espadenyes velles. L'autor interpreta que “de acuerdo con la generalidad de los hechos folclóricos hay que pensar que el humo mefítico de los calzados viejos esetaba destinado a ahuyentar a los espíritus dañinos”.²¹ Una pràctica similar ens l'hem trobat a Artida, Còll, Igüerri a

l'Alta Ribagorça,²² on a les falles com a element combustible, a part de teies, també hi posaven calçat gastat i vell. Preguntats els testimonis sobre aquesta pràctica, explicaven que ho feien perquè així les falles cremaven més. Possiblement sigui cert, encara que de ben segur podien emprar altres materials amb molt més poder ignífug. Això ens porta la sospita que es tractava d'una pràctica ja heretada i possiblement en algun moment deuria associar-se, tal com explica Baroja, a un ritus purificador.

El component simbòlic del foc, polisèmic, també enllaça amb aquesta convergència del cicle de la natura, el cicle agrari i el cicle existencial. Volem recordar abans que, tot i que la materialització de les falles presenta una estructura comuna (amb variants probablement significatives) i tot i que probablement la seva consolidació correspon a unes condicions compartides en la zona on es troben, el que no té sentit és buscar una interpretació local única, una mena de “veritable explicació”, des d'un punt de vista *emic** com diuen els antropòlegs. És clar que tots els relats locals sobre el significat del seu ritual són “vàlids”: si una comunitat en dona una explicació de fertilitat és per la fertilitat, si és pel nou any és pel nou any, si és per buscar núvia és per buscar núvia, etc. Però és evident que res de tot això no es troba en el foc en si mateix. Naturalment, són les persones, les comunitats qui associen el foc a rituals amb funcions concretes, però, pot ser útil preguntar-se què explica l'assignació de significats al foc, tenint particularment en compte l'esmentada articulació de cicles. Creiem que una resposta la podríem trobar en la història de les respectives comunitats, que fa que s'expliqui seguint un significat o bé un altre. Per tant, com més es coneixi la història i la societat en general d'un determinat lloc més es redueix l'espectre d'interpretació; com més es coneix la història més fàcil és d'explicar les manifestacions de cada poble.

El foc és un element molt comú a les cultures mediterrànies i també del nord d'Europa, tot i que en aquelles hi és de manera menys evident i espectacular perquè les celebracions, enteses com a les cultures mediterrànies i per tant al carrer, per motius climàtics, són més curtes. En totes aquestes cultures, un dels sentits més generalitzats del foc és el de renovació; de fet, en qualsevol pas o canvi de cicle, era utilitzat sota la premissa que d'allò que es crema en surt un nou element. Es tracta d'un significat que enllaça perfectament amb les fogueres de pobles i de barris (de les quals cada cop en queden menys testimonis) on es cremaven els trastos vells i ja inservibles. I també amb el sentit iniciàtic de les baixades o amb l'evolució del cicle anual, amb la seva renovació eterna.

Són força freqüents també les explicacions que vinculen les festes del foc a ritus fàl·lics amb un clar sentit d'aparellament, destacant aquelles representacions del foc que incorporen torxes, com per exemple les falles, on aquestes serien interpretades com un element fàl·lic de primer ordre, que dotarien i augmentarien el prestigi dels joves fallaires davant la comunitat, sobretot de les noies i fadrines. Encara ara sol ser una de les explicacions simbòliques més emprades: *La festa de les falles representa la festa del solstici, del foc, del començament de l'estiu i també pel tema de la collita... i... pues de lo que se'n riuen sempre, perquè dic que és un símbol fàl·lic perquè el que baixa la falla més grossa té més èxit (...)* Suposo que el que baixava la falla més grossa representava que era el més fort, el

*. Punt de vista intern, com a membre participant en el ritus, en el qual està integrat, comparteix i executa seguint les pautes marcades per la comunitat a què pertany.

*més valent, una mica com passe amb els animals... que els mascles sempre han de demostrar el seu poderio, no poden passar desapercebuts. Amb totes les espècies animals è igual i amb l'home penso que també è igual.*²³ Fericgla encara es mostra més explícit quan parla sobre les converses que tenen els fallaires al faro: "En estas conversaciones tampoco faltan picantes alusiones comparativas entre el tamaño de la falla que carga cada uno y los órganos sexuales del porteador del tronco".²⁴

En algun casos, els relats adopten un to historicista que s'allunya d'aquestes interpretacions "funcionalistes" i trenca amb la visió de les falles com un ritual per considerar-les més aviat com una commemoració. La funció ritual vegetativa o iniciàtica deixa pas a una funció identitària. Aquests relats arrelen les falles al territori, mitjançant la vinculació més o menys llegendària a fets passats. Trobem un exemple a Isil, que ens ha sorprès per la seva originalitat. Explica, a manera de llegenda, que l'origen de les falles es remunta al juny de 1487, quan després de l'abdicació del castell de València d'Àneu a favor de la casa dels Cardona, Caterina, la comtessa del Pallars i defensora del castell, va fugir a França acompanyada de pagesos de la zona que van guiar-la pel camí amb uns troncs encesos: les falles.²⁵ Seguint en aquesta línia, en alguns pobles de la Ribagorça aragonesa es diu que van ser els focs de les falles en plena nit els que van atemorir i aconseguir aturar les tropes mores, motiu pel qual no van ocupar mai els Pirineus.²⁶ Un relat similar també el trobem a Andorra: "Els més grans dels pobles fan referència a la llegenda de Carlemany i el seu pas per Andorra al segle IX, i expliquen que els pagesos el van ajudar a foragitar els sarraïns amb enormes boles de foc",²⁷ que és l'efecte que produeixen les falles andorranes en ser giravoltades.

Altres cops, encara que les llegendes no estiguin directament vinculades amb les falles, sí que s'utilitzen per omplir i complementar amb nous elements aquesta festa del foc. Andorra ens torna a oferir un bon exemple amb la llegenda de l'argolla de Fontargent, que parla d'un gran anell de ferro clavat en un pic de la Vall d'Incles per l'emperador romà Gal·liè després de la conquesta de Catalunya i Andorra amb l'objectiu de marcar els límits del territori. Aquest anell es convertia en or la nit de Sant Joan i esdevenia un tresor molt buscat. "Gràcies a aquesta història la Comissió de Focs de Sant Joan organitza una gimcana que consisteix a anar a buscar, uns dies abans de la nit de Sant Joan, l'argolla de Fontargent, amagada estratègicament per ells mateixos (...). La persona que troba l'argolla misteriosa es converteix en el fallaire major d'aquell any. Aquesta és una figura nova i és qui encapçala la cremada de les falles i els seus moviments són seguits per la resta de components".²⁸

Ja hem dit que no és la nostra intenció aprofundir ni tractar aquestes explicacions, però sí que voldríem afegir la possibilitat d'una arrel "pràctica" de la baixada de les falles, associada a una versemblant funció de vigilància, militar o comunitària, dels faros. És a dir, no posem en dubte que la celebració del solstici tingui una raó fonamentalment simbòlica vinculada al cicle agrari, però suggerim que aquest simbolisme perdria força per explicar l'aspecte concret del trasllat del foc des d'un punt determinat de la muntanya. Caldria començar explicant quin és el factor que determina l'indret des del qual parteixen les falles. De moment, el silenci de les fonts i llur ubicació fan que la funció original més plausible sigui d'ordre pràctic, en tant que són punts de guaita, de comunicació i de defensa. A partir d'un moment indeterminat, s'hauria decidit aprofitar aquests indrets elevats com a punt de partida del ritus del transport del foc, precisament per la bona visibilitat que ofereixen, important per a la funció dramàtica del ritual, que

hauria de ser observat a més d'executat. La hipòtesi s'hauria de contrastar amb una recerca de fonts que poguessin confirmar el caràcter defensiu dels faros, però també es podrien explorar altres possibilitats (etimologia i toponímia), estudi visual comparatiu dels trajectes i avaluació de les bondats defensives reals de les ubicacions...

L'articulació d'elements amb funcions diferents (lloc de vigilància; festa del foc solsticial) en una tradició comuna podria reeixir gràcies a una funcionalitat identitària que legitimaria l'apropiació del territori polític (guaites, faros) mitjançant la seva conversió en escenari ritual lligat a la població (iniciacions) i la seva humanització del territori (agricultura) que segueix la temporalització del calendari solar (solstici). El foc, identificació solar clàssica, símbol de la llar, força renovadora que representa el canvi de tot cicle, seria també un component semiòtic fonamental del sistema defensiu conformat presumptament pels faros, una marca del *limes*, que convertiria l'espai en territori i el territori en signe identitari. Aquesta hipòtesi de patró explicatiu pot orientar la recerca —forçosament històrica i etnogràfica— que no només pugui contribuir a esclarir la significació i origen de les falles, sinó també la vinculació de l'àrea on s'han desenvolupat.

Esperem haver fet una modesta contribució a l'estudi de la qüestió, no tant pels esbossos d'hipòtesi presentats en aquestes línies, com per la invitació que suposen a aprofundir en les dades recollides en la present obra, i fer-ho des de perspectives diferents. Les entrevistes realitzades ens han aportat molta llum. És a dir, els diferents sentits simbòlics componen un ús pràctic per a la comunitat que acull o practica el ritus —en aquest cas concret seria la baixada de les falles—, en tant que catalitzadors d'identitat i de cohesió social local: *els aspectes identitàris són un aspecte del dia a dia tan importants com el menjar. El fet que la gent es consideri part del grup, i com a tal tingui uns drets i uns deures dins d'aquest grup, és tan important per a la supervivència com el fet de saber què s'ha de conrear en una època o en una altra; per tant, la diferència entre el que és pràctic i no és pràctic s'ha de vigilar una mica.*²⁹ El coneixement de la construcció i els condicionants de la identitat, l'apropiació de la història són les millors eines per a l'organització social i la planificació del seu futur (en la mesura que això és humanament possible). El nostre recull etnogràfic i documental vol contribuir en aquesta tasca, començant per la zona estudiada, per després compartir els resultats amb altres comunitats de Catalunya i de la regió pirenaica.

La festa de les falles. Celebració i expansió

En la majoria dels indrets, la festa de les falles és considerada tradicional, entenent com a festa una celebració que una comunitat sent com un fet propi en el qual se senten plenament identificats i que comprenen a partir d'uns referents comuns. I s'entén com a tradicional perquè la comunitat que la celebra l'assumeix plenament, l'hereta i transmet de generació en generació de manera cíclica, on les lentes modificacions de la mateixa festa són fruit de la seva evolució per tal d'adaptar-se als diferents contextos i, per tant, són canvis necessaris que l'ajuden a mantenir-se.

La creença que diu que la festa s'ha fet sempre igual, no acaba sent del tot certa, i precisament aquest és un dels motius que les falles hagin esdevingut amb el temps unes festes que, tot i mantenir per sobre de tot el seu caràcter local i popular, no han parat de consolidar-se. Inclús en casos com el de les falles d'Isil, el seu reconeixement ha passat l'àmbit local per arribar a l'àmbit nacional i ser reconegudes com a Festa Tradicional d'Interès Nacional l'any 1991, i reclassificades com a Festa Patrimonial d'Interès Nacional l'any 2010. I finalment, el dia 1 de desembre de 2015, la festa de les falles assoleix el reconeixement internacional i és declarada Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per part de la UNESCO, formant part de la candidatura que aplega 63 poblacions capitanejada per Andorra i amb el suport d'Espanya i França que porta per títol *Les festes del foc del solstici d'estiu als Pirineus*.³⁰

La festa és una de les ocasions privilegiades on s'expressen més clarament molts aspectes de la cultura. La festa de les falles, com qualsevol altra festa, cal entendre-la i explicar-la a partir de l'entorn que l'envolta i les motivacions que porten a la seva celebració. Això no significa en cap cas que actualment les falles no estiguin dotades d'un simbolisme, sinó que aquest té un significat vinculat a la societat coetània que les celebra, amb uns altres valors i referents que els que podien tenir en el passat.

A continuació mostrem un conjunt d'elements relacionats entre si i que incideixen directament en tot el procés fallaire.

Falles com a element identitari. Funció política

Quan es parla de la festa de les falles el més important és conèixer-ne l'alt contingut social, no només quan es celebra (l'autèntic aparador per donar-se a conèixer), sinó sobretot per tot allò que mou i envolta el ritus abans, durant i després de la baixada de les falles. Tot un procés directament vinculat a l'entorn natural com a factor que determina les diferents tipologies de falles i, per tant, també condiciona com serà el recorregut transportant el foc... proper, ràpid i cridant, o bé llunyà, lent i silenciós. Les diferents maneres de fer conformen un conjunt cultural fallaire que s'estén arreu del Pirineu, cadascun amb les seves particularitats locals que acaben determinant la celebració de la festa.

El fet d'estar immersos en un context globalitzador, motiva ressaltar la singularitat pròpia precisament per diferenciar-se dels forans. La cultura popular permet exposar les diferències i similituds d'aquestes peculiaritats respecte a d'altres cultures, que van més enllà dels límits administratius i fronterers. Així doncs, a pesar de o gràcies a la globalització, és interessant comprovar com el nostre patrimoni cultural i tradicional,

no tan sols no s'ha diluït sinó que s'ha incrementat l'interès i la participació en les festes del foc, i se n'ha mantingut així el caràcter identitari. Al Pirineu aquestes festes del foc tenen en les falles el principal element identificador. A més, es tracta d'una celebració que, en ser ben valorada per part de visitants i espectadors, reforça el sentiment positiu de la comunitat amb aquesta festa amb la qual s'identifiquen, i per tant també els ajuda al seu manteniment.

En el procés fallaire es distingeixen dues parts ben diferenciades: una és la baixada, la part més coneguda, que es converteix en l'aparador de la festa que permet una projecció exterior de tots els pobles fallaires. L'altra part és aquella en què el poble es reclou en si mateix, la que podríem identificar com la part més íntima del procés fallaire. Es tracta del moment en què es desenvolupa tota la tasca prèvia a la baixada de les falles i que garanteix l'èxit del ritus igni, és quan més es deixa sentir la implicació de la comunitat amb la seva festa. Quan el jovent ha decidit trobar-se per a l'elaboració de les falles i del faro, és quan més es percep el sentiment de cohesió i cooperació. És en aquest punt que hi ha poblacions que comencen a sentir els efectes de l'excés de visitants amb intenció de participar a la baixada, ja que el jovent no pot fer front a la producció de l'elevat número de falles que els turistes sol·liciten, i acaben per elaborar només les seves pròpies falles. És l'ajuntament qui finalment ha acabat assumint aquesta tasca, de manera que l'elaboració de les falles que fins ara era popular i amb un sentit gairebé generacional acaba esdevenint més institucional.

Un bon exemple de la festa com a element de cohesió social el trobem a la formació de la comarca de l'Alta Ribagorça, on les falles (entre d'altres elements) van ser utilitzades com un tret identitari i promocional de la nova comarca a partir de l'any 1987.

Falles com a element festiu. Funció psicosocial

L'increment de l'interès per les falles pot lligar-se a unes generacions joves inquietes, amb ganes de recuperar el patrimoni cultural i, si convé, inventar-ne de nou. Avui dia totes aquelles activitats lúdiques vinculades d'alguna manera a l'esport, l'aventura i el risc gaudeixen en general de bona salut. La tradició de les falles pot perfectament respondre a aquesta categoria.

No han estat pocs els pobles que han buscat l'espectacularitat de les respectives baixades a partir d'ubicar els faros en punts cada cop més alts i amb camins més difícils. És a dir, com més complicada és la baixada, més atractiu té per part dels fallaires. Per aquest motiu gaudeixen de tan bona reputació entre participants les falles de pobles com Alins i Isil al Pallars, i Erill la Vall i Taüll a la Ribagorça. *És precisament l'esforç el que li dona la gràcia. Fixa't l'èxit que estan tenint les maratons, mitjes maratons i coses d'aquestes.*³¹ No obstant això, aquest atractiu per als participants no sempre coincideix amb el dels espectadors, ja que són dos punts de vista molt diferents. Una cosa és baixar la falla i l'altra és veure-les des del poble.

En aquest punt també podem fer un breu incís sobre la recuperació (o invenció) de la festa de les falles en diferents pobles. En tots els casos que coneixem, ha esdevingut festa gràcies a la iniciativa de joves amb interès per la cultura local, i posteriorment seguides i mantingudes per la resta de la comunitat. A partir d'aquest moment, l'activitat es pot acabar convertint en una tradició. "Aquest fet esdevé tradició quan, per força

d'aquesta repetició, la gent l'assumeix com a pròpia, i accepta de forma indiscutible que es fa «des de sempre», de tota la vida o «de fa molts anys». És a dir, és la voluntat popular, la legitimació de la comunitat, la que li atorga la condició de tradició. La força, la vitalitat i la vigència de les tradicions rau, encara que sigui de forma inconscient, en el fet que formen part de projectes col·lectius que es forgen o es mantenen per la il·lusió, per la voluntat i per tarannà de la mateixa gent”.³² En el treball tenim els exemples de recuperacions convertides ja en tradicions als pobles de Casós i Llesp a l'Alta Ribagorça, i Alins al Pallars Sobirà. Tal com diu Xavi Farré: “Em miro això de les interrupcions al revés: ara trobo que com més anys fa que són perdudes, més mèrit té recuperar les falles!”³³

Mapa de la ubicació de les festes del foc al Pirineu: falles, haros i brandons.

Falles com a atractiu turístic i dinamitzador local. Funció econòmica

La festa de les falles pot vincular-se a multitud de factors, però del que per bé o per mal no pot desvincular-se, és de la seva projecció, condició turística i impacte econòmic. Un dels canvis més evidents d'aquesta tradició són precisament bona part dels seus protagonistes i la seva difusió, cosa que no implica necessàriament una modificació en la forma i execució del “ritus”. Cal tenir en compte que en un principi aquest era un esdeveniment pensat únicament i exclusivament per a l'àmbit local, obert com a molt als veïns de la resta de pobles més propers. En canvi, avui la seva projecció ha esdevingut internacional, de manera que es fa necessari tenir present l'estreta relació que existeix entre aquesta celebració solsticial i l'economia a les comarques pirinenques. Un bon exemple ens l'ofereix l'estudi de Toni González, “Les falles d'Isil. Una anàlisi sobre l'impacte econòmic”. Es tracta d'un document d'anàlisi i valoració de l'impacte econòmic de les falles d'Isil a la seva zona d'influència (les Valls d'Àneu) l'any 2012. La informació de l'estudi és força rellevant, aporta dades com que “els gairebé 2.000 visitants a les Falles d'Isil, dels quals el 94 % acudeixen de fora de les Valls d'Àneu, aporten a la zona 367.536 euros, el 0,6 % del PIB de la zona (les despeses de l'organització han estat de 14.150 euros). Amb tot, segons totes les converses mantingudes, aquest any 2012 no és

un bon any. D'una banda, la crisi fa que més gent es quedi a casa i que els que surten gastin menys. De l'altra, aquest any la nit de Sant Joan cau en cap de setmana. Les persones consultades consideren que quan Sant Joan és un dia de pont, les estades s'allarguen i els visitants tenen més temps per fer activitats de muntanya i esportives, i per gaudir de la gastronomia de la zona".³⁴ Aquestes xifres representen un input econòmic considerable en relació amb la població i àrea de referència, les Valls d'Àneu. Aquest impacte es multiplica exponencialment si tenim en compte la resta de poblacions pirinenques que també fan de les falles una celebració destacada al seu calendari festiu.

La festa de les falles s'ha convertit en un aparador incomparable de territori i de sensacions, perquè tenen la capacitat de poder vendre intangibles com el patrimoni cultural i immaterial, la història i la tradició dels municipis fallaires. També és cert que un excés de visitants pot acabar qüestionant els pilars i essència de la mateixa festa. Un exemple el podem observar a partir del moment en què les falles d'Isil van ser declarades com a Festa Tradicional d'Interès Nacional l'any 1991 i la seva projecció s'incrementà considerablement. La festa va passar de patir cada any per la seva continuïtat a estar més que consolidada en pocs anys. Doncs bé, aquest augment d'espectadors no va agradar a tothom, sobretot a aquells participants que ho vivien com una celebració íntima i van passar a veure-ho com un muntatge turístic. Precisament aquest fet forma part de la mateixa evolució de la festa. Una evolució que mentre estigui dirigida i assumida per part del poble que la celebra serà ben legítima, tot i les contradiccions i debats que generi entre la identitat, la festa i el turisme: *si els que vénen de nou s'integren (referint-se als propietaris de segones residències i espectadors), això és important. O sigui, que no es desvirtui la festa. Que no es creï això com un circ perquè no ho és. No es pot desvirtuar, no és Port Aventura. És una cosa íntima, és una cosa d'esperit del Pirineu, no es pot perdre això. El complicat és intentar compaginar l'obertura, que evidentment no ho podem fer, perquè el món cada vegada es fa més petit, però mantenint la filosofia de la festa. I d'aquí ve una mica el número de falles des de dalt, perquè és clar, tothom voldria baixar la falla i no pot ser que en baixin 200, han de ser 58 i punt! No pot ser!*³⁵

El "turista" o "turisme", anomenat així de manera genèrica, busca allò que creu que és més autèntic, entès com allò autòcton, únic i exclusiu (encara que això tan sols sigui una percepció inventada i idealitzada). La tradició fallaire permet que les persones foranes (i també autòctones) associïn molt fàcilment la imatge del transport del foc amb un tronc encès com un fet arcaic, ancestral i màgic, carregat d'una suposada mitologia i simbolisme profundament arrelat a la terra i a la cultura que la celebra. Avui dia aquests elements festius identitaris criden l'atenció del turista, que ho veu com un fet únic i que només al Pirineu poden trobar (que en certa manera és així). A més, si tenen la possibilitat de participar-hi directament baixant una falla, l'activitat es converteix en una experiència única. Aquest és un dels objectius que persegueix el turisme en l'actualitat: l'experiència de poder participar activament en les activitats autòctones. Aquesta percepció de les falles com a element culturalment "autèntic" permet als forans que tenen l'oportunitat de baixar-les, sentir-se més autòctons i menys turistes: *Sí! Fins i tot aquest punt de viure una aventura, no?! En el fons és pujar aquí i viure l'aventura amb els indígenes... És el que en turisme es diu el "no turista". És a dir, tothom som turistes però volem fer de no turista. Tot i que anar a les falles, quan veus tot el desplegament de gent... I és lícit des d'aquí perquè t'ajuda a tenir més visibilitat i a lo millor és un relat que de cara a la UNESCO*

*funcionará perquè té aquesta mena de... cosa antiga i bé, utilitzar-ho és lícit, és clar! Ara, cal ser conscients que això és una invenció també. Tothom juga amb els recursos que disposa i el tema de les falles és un recurs molt potent i interessant. Si s'acaba lligant amb la declaració de la UNESCO li pot donar una dimensió important de patrimoni immaterial.*³⁶

Falles com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. Funció global

La projecció de la festa de les falles ha permès sobretot donar a conèixer la gran quantitat de pobles del Pirineu que tenen el foc com a element central de la festa, sigui mitjançant falles, haros, taros o brandons. Totes elles celebracions que podrien partir d'una mateixa arrel. Es tracta d'una difusió que com hem vist ha depassat el territori pirinenc, però els seus efectes s'han deixat sentir sobretot dins la mateixa comunitat fallaire, que els ha permès conèixer entre ells. Tant és així, que nosaltres mateixos en començar l'inventari de la festa de les falles al Pirineu, l'any 2008, a mesura que ens desplaçàvem als diferents municipis per saber de les respectives falles preguntàvem als protagonistes sobre la festa i si coneixien altres festes similars. La gran majoria de gent desconeixien altres pobles fallaires, més enllà d'Isil i "la Ribagorça" com a territori fallaire però de manera genèrica. Així, per exemple, a Alins coneixien les falles d'Isil i les d'algun poble de la Ribagorça; en canvi a Isil desconeixien totalment l'existència de la celebració fallaire a Alins i tenien constància d'algun poble de la Ribagorça. A la Ribagorça coneixien Isil però no tots els municipis fallaires de la mateixa comarca ni de la germana Ribagorça aragonesa. Insistim que estem parlant de l'any 2008! Xavi Farré, gran fallaire i millor coneixedor de la festa, també s'exclama sobre aquesta ignorància quan parla del territori fallaire: "Com ha estat possible durant tants anys dir les Falles d'Aneto i ignorar les de Senet, o a la inversa?"

Va ser sobretot a partir de les trobades fallaires, que es van establir llaços entre les diferents associacions i municipis fallaires, quan la festa es va anar difonent. Les dues primeres trobades van ser a Isil els anys 2009 i 2010; els dos anys següents es van celebrar al Pont de Suert; la V trobada de fallaires va ser a Alins l'any 2013 i la VI va ser a Les al 2014. Tot i que la idea de presentar una candidatura a la UNESCO de les falles com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat va començar a sorgir l'any 2007, aquestes trobades van ser realment l'embrió per acabar de tirar endavant la proposta. A partir del 2012 es defineix el projecte multinacional entre Espanya, França i capitanejat per Andorra. Es decideix que sigui d'aquesta manera perquè la UNESCO valora positivament que es tracti de celebracions que depassen les fronteres administratives i que els estats participants no tinguin moltes candidatures reconegudes, com és el cas d'Andorra, que no té cap patrimoni reconegut per l'entitat internacional. Durant tot l'any 2013 es reuneixen les diferents parts implicades, destacant els municipis. Una de les condicions de la UNESCO per acceptar la proposta és que abans de reconèixer una festa com a patrimoni immaterial de la humanitat, aquesta festa ha d'estar reconeguda patrimonialment al seu territori. Així a Catalunya, en tenir les falles d'Isil declarades com a Festa Patrimonial, automàticament tota la resta de falles catalanes van estar reconegudes. En el cas de la Vall d'Aran el reconeixement s'aconsegueix al setembre del 2014 i l'Aragó arriba a inici del 2014. Andorra signa tots els tràmits l'any 2013, i a principis de 2014 França reconeix els brandons com a festa patrimonial al seu territori. Finalment, el mes de març de 2014, Andorra tramita la candidatura a la seu de la

UNESCO a París. En total, la candidatura incorpora 63 pobles repartits entre Catalunya, la Vall d'Aran, Aragó, Andorra i el sud de França, i porta per títol *Les festes del foc del solstici d'estiu als Pirineus*. Aquesta candidatura finalment és reconeguda a Namíbia com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per part de la UNESCO el dimarts 1 de desembre de 2015.

*Lo que pretén la UNESCO amb aquest reconeixement és salvaguardar la tradició. És a dir, els ajuntaments o els territoris que ens hem adherit a la candidatura de les festes del foc del solstici d'estiu dels Pirineus, ens hem compromès a demostrar que durant els últims anys hem pres mesures per a salvaguardar la festa i unes futures per mantenir-la. Hi ha el perill que es desvirtui per la seva massificació, aquest és un risc al qual hem de donar resposta. I després cal mantenir la festa, entre moltes cometes, pura. O sigui que sense modificacions ni canvis descontextualitzats.*³⁷

Tot i l'aposta unànime per part del territori i administracions a favor de la declaració de la festa de les falles com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per part de la UNESCO, cal dir que també genera reflexions dins la mateixa comunitat fallaire. En aquest sentit, la declaració hauria de comportar una preparació per fer front a factors fins ara desconeguts com per exemple la massificació, que pot entrar en contradicció amb la mateixa festa, i inclús l'aparició de nous elements turístics que ni les mateixes poblacions poden acabar controlant i esdevinguin un autèntic perill per al futur de les falles.

Sigui com sigui, ja es deixen sentir els primers beneficis del reconeixement internacional de la festa, destacant la presa de consciència entre la població del rellevant patrimoni cultural i festiu que es posseeix al territori pirinenc, fet que també reforça el sentiment de pertinença i de cohesió social entre la comunitat fallaire.

Tipologia de les falles

En el transcurs del nostre treball de recerca i documentació hem pogut catalogar un total de vint tipologies diferents de falles, segons la seva aparença, materials i procés de construcció.

És necessari aclarir que es fa difícil atribuir tipologies de falles per cada indret, ja que pot trobar-se el mateix model en diferents pobles, de la mateixa manera que també en una baixada poden trobar-se diferents models de falles. Tot i això hem seguit el criteri de donar el nom de la falla segons l'indret en què ha estat més comuna o representativa al llarg dels anys. També s'ha tingut en compte el fet que hi ha hagut poblacions que han recuperat les falles recentment i que han abandonat la tipologia originària per adoptar la més comuna a la comarca a la qual pertanyen, o aquella que millor s'adaptava a l'entorn natural més proper.

A continuació us oferim una breu explicació de cada falla acompanyada d'una il·lustració per ajudar a visualitzar-ne l'aspecte i determinar-ne les característiques. Més endavant, quan es descriu la festa a cada poble, trobareu un major aprofundiment sobre les respectives falles.

Assaig d'inventari (2015)

L'any 2015, es van celebrar falles als següents pobles, cronològicament ordenats:

Alta Ribagorça

- **Durro:** 13 de juny. Les celebren el dissabte més proper al dia de Sant Quirc, el 15 de juny, que és el patró del poble.
- **Senet:** 20 de juny. Corren les falles el cap de setmana més proper al 23 de juny. Se solen celebrar en dissabte.
- **Boí:** 23 de juny.
- **Casós:** 23 de juny.
- **El Pont de Suert:** 23 de juny.
- **Vilaller:** 23 de juny.
- **Barruera:** 27 de juny.
- **Erill la Vall:** 10 de juliol. Corren les falles el divendres de la festa major, que se celebra el cap de setmana més proper al 10 de juliol, dia de Sant Cristòfol.
- **Taüll:** 17 de juliol. Corren les falles el divendres de la festa major, que se celebra el tercer cap de setmana de juliol.
- **Llesp:** 25 de juliol. Corren les falles el dissabte de la festa major, que se celebra l'últim cap de setmana del mes de juliol.

Pallars Sobirà

- **Alins:** 23 de juny, que coincideix amb la festa major.
- **Espot:** 23 de juny.
- **La Guingueta d'Àneu:** 23 de juny.
- **Isil:** 23 de juny, que coincideix amb la festa major.
- **València d'Àneu:** 27 de juny. Les baixen l'últim dissabte de juny.
- **Alós d'Isil:** 4 de juliol. Les baixen el primer dissabte de juliol.

NOTES

1. Vegeu annexos.
2. AMADES, Joan. *Costumari Català, El curs de l'any*. Volum IV Estiu. Barcelona: Salvat Editores S.A. 1953. P. 51.
3. MAS CORRETGE, Rosa. Pròleg del llibre del Ramon Violant i Simorra *La festa major al Pallars i a la Ribagorça*; Tremp: Garsineu Edicions, 1997. P. 6.
4. CARO BAROJA, Julio. *La estación del amor. Fiestas populares de mayo a San Juan*. Madrid: Taurus Ediciones, 1979. P. 153.
5. "Del bosc de Canigó són los fallaires / que dansen, fent coetejar pels aires / ses trenta enceses falles com trenta serps de foc; / en sardana fantàstica voltegen / i de mà en mà tirades espuirgen, / de bruixes i dimonis com estrafant un joc.
Les llums de set en set pugen i baixen, / cinyells de flama los montículs faixen / i es veu entre fumades lo bosc llampeguejar; / surten rius de guspies de tot caire, / com si es vegessen entre terra i aire / los llamps i los cometes en guerra sabrejar."
6. FERICGLA, Josep M^a. "Un rito de fuego, muerte y fecundidad en el Pirineo actual: Las fallas de Isil" dins la revista *Antropos. El fuego. Mitos, ritos y realidades*. Granada: Diputación Provincial de Granada i Editorial Antropos, 1997. P. 274.
7. Un bon estudi d'aquesta peculiar celebració del solstici d'hivern ens l'ofereix en Xaier Pedrals Costa: *La Fia-faia: ancestral, màgica, única*. Moncada i Reixac: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.
8. ROQUER I SOLER, Josep. "Història dels focs de Sant Joan" a *Tradicat*. <www.tradicat.cat/contingut/3741>.
9. COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum III D-FI. Barcelona: Curial Edicions Catalanes [2a ed. desembre 1982].
10. <<http://www.icc.cat>>.
11. Albert TURULL RUBIRAT. Entrevista realitzada el dia 15 de maig de 2010 a Lleida. És l'entrevista núm 029.
12. COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum III D-FI. Curial Edicions Catalanes [2a ed. desembre 1982].
13. COROMINES, Joan. *Ibidem*.
14. COELLO IVARS, Antoni; LARRÉGULA BADIA, Ramon. *L'organització administrativa a l'Alta Ribagorça (segles X, XI, XII i XIII)*. Lleida: Ass. Museu i Estudis de la Ribagorça, 1990. P. 47, 48.
15. Pep COLL MARTÍ. Entrevista realitzada a lleida el 6 de maig de 2010.
16. AMADES, Joan. *Costumari Català, El curs de l'any*. Volum IV Estiu. Barcelona: Salvat Editores S.A. 1953. P. 51.
17. ALBÀ I ARTIGAS, Josep. "Fiesta de las fallas de Isil (Pallars Sobirà)" a *Las fiestas en Cataluña*. PUIG I GORDI, Lluís; dir. i coord. Barcelona: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana; Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, 1999. P. 313.
18. Jordi ROSET AURA. Entrevista realitzada a Isil el 3 de maig de 2008.
19. FRAZER, James George. *La rama dorada. Magia y religión* (3a edició). Madrid: Ediciones Fondo de Cultura Económica, 1981. P. 726-727.
20. AMADES, Joan. *Costumari Català. El curs de l'any*. Volum IV. Estiu. Barcelona: Salvat Editores. P. 54.
21. CARO BAROJA, Julio. *La estación del amor. Fiestas populares de mayo a San Juan*. Madrid: Taurus Ediciones, 1979. P. 153.
22. Tenim notícies no confirmades que aquesta pràctica també era comuna en alguns pobles de la Ribagorça aragonesa.
23. Ester ISUS BARADO. Entrevista realitzada a Isil el 23 de juny de 2008.
24. FERICGLA, Josep M^a. "Un rito de fuego, muerte y fecundidad en el Pirineo actual: Las fallas de Isil" dins la revista *Antropos. El fuego. Mitos, ritos y realidades*. Granada: Diputación Provincial de Granada i Editorial Antropos, 1997. P. 283.
25. Referències d'aquest relat ens les hem trobat en l'article de Ferran Rella "El solstici d'estiu: les falles de Sant Joan d'Isil" publicat a la revista *Lo Raier*. Núm. 33, juny 1985. També ens en va parlar el Jordi Rosset Aura en una entrevista realitzada a Isil el 3 de maig de 2008.
26. Rafael CASAL. Entrevista realitzada a Castanesa el 27 de juny de 2008.
27. BURGOS MATEU, Rosa. "Les falles d'Andorra la Vella i el foc de la jovenalla". Arxiu d'Etnografia d'Andorra. P. 1.
28. BURGOS MATEU, Rosa. *Ibidem*. P. 5.
29. Albert ROCA ÀLVAREZ. Entrevista realitzada a Lleida el dia 8 de juny de 2010.
30. Originalment el títol era *Falles, haros i brandons. Les festes del foc del solstici d'estiu als Pirineus*. L'Estat espanyol va obligar a canviar el títol per tal d'evitar confusions i complicacions a la candidatura de les falles de València.
31. Llorenç PRATS CANALS. Entrevista realitzada a Barcelona el 16 de setembre de 2014.
32. GRAU I MARTÍ, Jan. "La cultura popular i la identitat nacional", a *Festa, tradició i identitat*. Nadala 2003, any XXXVII. Barcelona: Fundació Jaume I, 2003. P. 10-11.
33. FARRÉ SAHÚN, Xavi. "De falles a la Ribagorça", a *El patrimoni festiu del Pirineu*. Desenes Trobades Culturals Pirinenques. Andorra: Societat Andorrana de Ciències. 2014. P. 199.
34. <http://dadesculturals.gencat.cat/web/.content/sscc/gt/arxius_gt/falles.pdf>.
35. Jaume COMAS BALLESTER. Entrevista realitzada a Isil el 26 d'abril de 2008.
36. Jordi ABELLA PONS. Entrevista realitzada a Esterri d'Àneu el 17 d'octubre de 2014.
37. Joan Ramon PIQUÉ BADIA. Entrevista realitzada a Vilaller el 3 d'octubre de 2014. Aleshores l'informant era l'alcalde de Vilaller i president de l'Associació Cultural de Municipis i Entitats Municipals Fallaires dels Pirineus.
38. VIOLANT I SIMORRA, Ramon. *Terminologia sobre el foc, la llar i la llum al Pallars Sobirà*. Barcelona: Obra oberta, 3; Altafulla, 1950.
39. Escombra feta a partir de branques de cornera o bedoll.
40. <<http://patrimoni festiu.cultura.gencat.cat/Cicles-festius/Nadal-Cap-d-any-i-Reis/La-Fia-Faia-de-Ba-ga-i-Sant-Julia-de-Cerdanyola>>.
41. BURGOS MATEU, Xavier; SAMARRA PUJOL, Albert. "Falles d'Andorra la Vella, de l'oblit al reconeixement", a *El patrimoni festiu del Pirineu*. Desenes Trobades Culturals Pirinenques. Andorra: Societat Andorrana de Ciències. 2014. P. 53.
42. RICART, Sergi; FARRÉ, Xavi. *Foc al faro! La festa de les falles al Pirineu*. Taüll: Alpinart, 2012. P. 45.

Alta
Ribagorça

Barruera

(VALL DE BOÍ)

*Ací fèvom unes falles molt majes, molt.
Ademés, si mirave es falles que portava cada un
i tothom mos preocupàvom per portar la falla més maja.*

Antonio Palacín Farrero
(Barruera, 24 d'agost de 2008)

Detall d'un podall i ascles de teia.
Sebastià Jordà, 2009 (IPEC 2010)

Vista de Barruera des del faro de Sobrecastell.

Sebastià Jordà, 2009 (IPEC 2010)

A Barruera, com a la majoria dels pobles, la festa de les falles se celebrava la nit del 23 de juny. Sembla que fins a la dècada de 1960 la tradició es mantingué amb força participació; fou a partir d'aleshores quan es va anar perdent l'interès i quedà com una celebració destinada tan sols a la mainada i als joves fins als quinze anys. Per als adults els resultava més atractiu anar a Boí, on, a més de la baixada de les falles, també s'hi celebrava la festa major: *Fins als quinze anys vaig córrer falles a Barruera des del faro dels petis. En aquells anys* (inici de la dècada de 1980) *encara no s'havia recuperat el faro dels grans, allà a Sobrecastell. Així que els anys següents, coincidint amb el fet que durant els estius treballava amb el meu cunyat a Boí, vaig participar per primera vegada a les falles de Boí. I allavors, al poc temps es va tornar a impulsar les falles a Barruera recuperant el faro dels adults i fins ara... deuré ser cap allà al 84 o 85.*¹

A mitjan dècada de 1980 va haver-hi una revitalització de la festa fallaire, que a Barruera va significar la recuperació de la baixada dels adults i del seu faro, situat a Sobrecastell de Jordana,² faro que es va mantenir com a punt de partida de les falles fins a l'any 2010.

L'any 2011, amb la intenció de donar un nou impuls a la festa i d'atraure més participants i espectadors, es va optar per canviar la data de la baixada de les falles. Es traslladà al primer cap de setmana després de Sant Joan, que fins aleshores era l'únic cap de setmana lliure dins el calendari fallaire de la vall de Boí. No era el primer cop

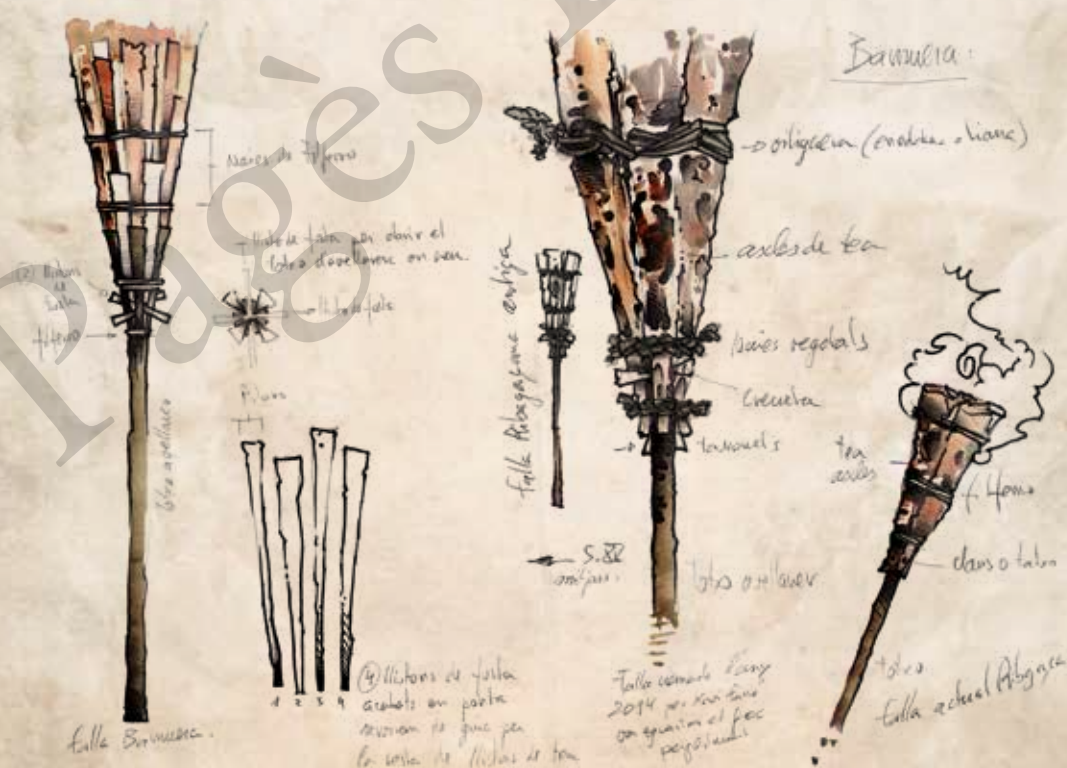
que s'havia intentat canviar de data per tal d'atraure més visitants. Anys enrere s'havia avançat al dia 13 de juny, per Sant Antoni, per convertir les falles com la principal activitat de la festa major petita de Barruera, però no va tenir continuïtat i l'any següent ja es va tornar al dia 23.

La falla

A Barruera actualment trobem bàsicament dues tipologies de falla: una és la falla ribagorçana i l'altra és l'anomenada falla de Barruera.

La falla ribagorçana és la més nombrosa i utilitzada pels adults. De fet, és la falla més emprada a tota la comarca i d'aquí li ve el nom. És elaborada a partir de quatre ascles de teia clavades amb *tatxes* a un pal d'avellaner i reforçades amb dues o tres passades de filferro (*naies*). Les seves dimensions oscil·len entre els 170 cm i els 210 cm de llargada, i un pes que es mou entre els 8 quilos per les falles més petites i destinades als fallaires més joves i noies, i els 18 quilos, pels fallaires més adults i valents.

La falla de Barruera és la típica del poble, molt peculiar i atractiva per la seva forma tan elegant. Aquesta falla ha anat perdent pes entre els participants ja que per a la seva elaboració requereix més temps i dedicació que les altres, i actualment el seu ús es reserva als participants més joves, per això els encarregats de la seva elaboració solen ser els pares i sobretot els padrins dels fallaires.

Sebastià Jordà.